

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 176. SZÁM • 2024. ÁPRILIS-MÁJUS • 500 Ft
5784. UÁR • אייר תשפ"ד • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

8 év
újra élünk

Kulturális programok
egész évben

DÁVID CSILLAGA

Hogyan lett zsidó szimbólum a hexagram?

HALÁLRA KELL-E ÍTÉLNI SZINVÁRT?

Hurwitz Mendel rabbi írása

Szélesedő feladatok, változatlan alapelvek

Interjú SZALAI KÁLMÁNnal, a Tett és Védelem Alapítvány elnökével

KEDVES OLVASÓ!

Magyarországon felnőve sokszor találkoztam vele, hogy a külföldről érkező turisták, akik itt-ott szóba elegyedtek velünk, látva, hogy zsidók vagyunk, értetlenül álltak az előtt, hogy hogy lehetett a holokauszt után itt maradni, itt élni, családot alapítani és egyebek. Én pedig értetlenül (és bosszankodva) álltam a kérdés előtt. A kellemetlen, lekezelő stílus mellett újra meg újra fölötöltt bennem, hogy jó nekik, hogy ők elmentek, de azért valakinek itt is kell maradnia, nem? Mert ha nem, akkor ki van a boltban – ki viszi tovább azt, amiért az elődeink az életüket adták, ki építi újra, amit elpusztítottak? Ha mindenki elmegy, akkor azok, akik a pusztulásunkat akarják, győznek...

A 2000-es években pedig számos európai közösségben láttam, milyen a zsidó élet ott, ahol a háború utáni politikai berendezkedés nem nyomta el az újjáéledésnek a csíráit, és láttam, milyenek azok a közösségek, amik még a holokausztot sem szenvedték el. Ahol generációk sora alakította és adta tovább a hagyományokat, ahol az iskolák sok-sok évtizedes múltra tekintenek vissza és a zsidóságot nem kell széles tömegeknek a nulláról kezdve megtanulni.

A történelmen változtatni nem tudunk – legföljebb tanulhatunk belőle, de egyelőre úgy tűnik, ez nem igazán sikerül. Amin tudunk változtatni, az a jelen és a jövő. Amin tudunk változtatni az az, hogy beállunk-e a generációk sorába, kinyúlunk-e a múltba és leszünk-e mi azok, akik formálják a jövőt. Akik évtizedekig működő iskolákat hoznak létre, akik leporolják a régi hagyományokat és megtalálják a helyüket a modern világunkban.

A '90-es években robbanásszerűen fejlődött ki a zsidóság intézményrendszere az addig takaréklángon élő közösségi életből. Azóta sok minden változott, az új nemzedék másként éli meg az identitását, kevésbé forradalmian, de talán sokkal magától értetődőbben. De mindennek a lényege az, hogy itt vagyunk és élünk. Színházba megyünk, kávézunk, gyerekeket nevelünk. Eldöntjük, melyik zsinagógába menjünk, kit hívunk meg sábeszi ebédre, melyik sábatonhoz csatlakozzunk. Vasárnapi programot választunk, bevásárolunk, meglátogatjuk a nagymamát. Mert jelen vagyunk, mert élünk nyolcvan év után is.

Újra élünk!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

■ EZ A LAPSZÁMUNK A MAZSÖK TÁMOGATÁSÁVAL VALÓSULT MEG.

SMÚZ

- 2 Itt vagyunk és élünk
Steiner Zsófia főszerkesztő
4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 Az oktatás
a lélek megmentéséről szól

HOHMECOLÓ

- 7 Ne maradjon szék üresen:
még több micvával
köszöntöttük a peszáchot
Liebman Flóra
8 Újra élünk 80
V. Roá

JUDAPEST ANNO

- 12 Holokauszt virágnyelven
'44-es halálhírek a rideg
valóság árnyékában
Cseh Viktor
14 Bevallani, elmondani
a holokauszt történetének
rögzítése Magyarországon
Cseh Viktor

JIDDISKÁJT

- 18 Dávid csillaga
Hogyan lett zsidó szimbólum
a hexagram?
Oberlander Báruch
21 Izrael szimbólumai
Chana Deutsch

KILE

- 22 Szélesedő feladatok,
változatlan alapelvek
Állami kitüntetésben részesült
a TEV elnöke
Juhász Vali
24 Terápia helyett (is)
Juhász Vali
26 Az izraeli túsokért is imádkoztak
a budapesti CPAC Hungary-n
Liebman Flóra
27 Szent helyek
Vásárhelyi Antal kiállítása
28 Jön a gólem!
Saphir Kurt

MISPÓHE

- 30 Hogyan mentette meg a prágai
zsidókat a tóraszekrény kulcsa?
Dénes Anna
31 Különlegesség a sávuoti asztalon:
a hét menny kalácsa
Dénes Anna

ÉCESZGÉBER

- 32 Halálra kell-e ítélni Szinvárt?
Hurwitz Mendel

BORÍTÓ

Auschwitz, 1944

Fotó: Fortepan / Lili Jacob

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

MŰVÉSZETI VEZETŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

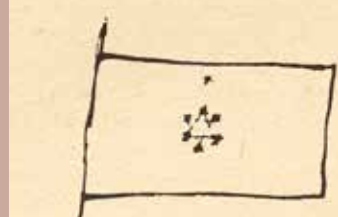
A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

8. oldal

Újra élünk 80

„Megpróbáljuk az életre helyezni a hangsúlyt, megérteni és megértetni, hogy a megemlékezés az élet továbbvitelében tud igazán megjelenni.”

20. oldal

Dávid csillaga

Hogyan lett zsidó szimbólum a hexagram?

„A legrégebbi leletek, melyeken előfordul, nem a zsidósághoz kapcsolódnak, hanem más ókori kultúrákhoz. Megjelenik a kereszténységben és az iszlámban is, a magyar heraldikában leggyakrabban nemesi pajzsokon fordul elő.”

32. oldal

Halálra kell-e ítélni Szinvárt?

„Mindig igyekezni kell elkerülni a halál-büntetést, hiszen a Tóra azt mondja: »És mentse meg a község a gyilkost«.

Magyar holokauszt túlélő is fáklyát gyújtott az izraeli holokauszt emléknapon

A Hamász elleni háborúról is szóltak beszédükben az izraeli állam- és kormányfők a jom hasoá, a holokauszt emléknap május 5-i nyitómegemlékezésén a Jad Vasemben. Az idén is hat túlélő gyújtotta meg az emlékezés fáklyáit, köztük Arie Eitani, aki Guttman Ármin néven született Egerben. A megemlékezés a túsokért és az izraeli katonákért elmondott imával kezdődött.

Benjámín Netanjahu miniszterelnök beszédében kijelentette, hogy a Hamász október 7-i támadása nem azért nem volt holokauszt, „mert nem állt szándékukban elpusztítani minket, hanem mert nem volt meg hozzá a képességük”.

Jichák Herzog államelnök nyitóbeszédében emlékeztetett arra, hogy a sokat ismételt „soha többé” ellenére „az októberi mézárslások során mindannyiunkat a holokauszt borzalmai ráztak meg, és visszhangoznak szívünkben”

Tűz alatt készültek peszáchra Ukrajnában

Harmadszorra ünnepték az ukrajnai zsidók háborús körülmények között a peszáchot. Az orosz előretörés és a csökkenő nyugati támogatás különösen nehéz helyzet elé állította a közösséget.

Dnyipróban másfél hónap alatt 169 település 45 ezer zsidó családja számára készítettek ünnepi egységcsomagot, melyek összeállításánál ügyeltek arra, hogy elsősorban Ukrajnában működő üzemekből szerezzék be a hozzávalókat. A maceszek pl. Kijevben, illetve a tavaly egy orosz drón által megromgált dnyiprói kóser sütődében készültek. Idén a fronton harcoló zsidó katonák sem maradtak ki a széderből. Jáákov Sziniakov tábori rabbi munkatársai segítségével a harcoló alakulatokat végiglátogatva osztott ki peszách-i egységcsomagokat. Ukrajna 41 városában közösségi széderek is várták az ünneplőket. „Nincs olyan háború vagy nehézség, mely elvonná a kedvünket attól, hogy zsidóként éljünk” – mondta Meir Stambler rabbi, a Chábád dnyiprói küldötte.

Használatba vettük a pesti éruvet

A világ több helyszíne után immár Budapesten is létesült éruv, egy Pest nagyrészt körülölelő szombati határvonal, ami lehetővé teszi a közterületen való hozás-vivést sábeszkor is. A jelképes kerítés jellemzően a meglévő városi környezet adottságait használja fel, úgy, hogy az arra járók számára fel sem tűnik a létezése.

Az éruv sok ember közös erőfeszítésével valósult meg. Megálmodója és tervezője a Budapesti Ortodox Rabbinateus feje, Oberlander Báruch rabbi, aki a téma neves szakértőivel konzultálva vezette le a megvalósítást. Az éruv készítése április 11-én egy különleges szertartással zárult le, ami egy zárt „magánterületé” olvasztotta össze a határvonalon belül eső területet.

Az éruv folyamatos rabbinikus ellenőrzés alatt áll, pontos határáról és aktuális állapotáról a www.eruv.hu honlapról tájékozódhatunk.

Tamir Wertzberger: ami Amerikában történik, Európa is követni fogja

„Az Egyesült Államok a világ legnagyobb és legfontosabb szuperhatalma, a szabad világ erkölcsi mércéje. Mindazt, ami Amerikában történik, Európa is követni fogja” – jelentette ki Tamir Wertzberger, a Tett és Védelem Liga (APL) külügyi igazgatója. Más magyarországi zsidó szervezetek képviselőinek társaságában egyeztetett Budapesten Deborah Lipstadttal, az Egyesült Államok antiszemitizmus-ügyi különmegbízottjával.

„Két dolognak kell megtörténnie ahhoz, hogy újra Auschwitz legyen. Antiszemitizmust szító közhangulatnak és egy örült fickónak, aki ezt gyakorlati szintre emeli. Ez a két dolog most zajlik a legjobb amerikai egyetemeken” – fogalmazott az APL képviselője. „Ebben a helyzetben Magyarország olyan, mint egy vár a dzsungelben”.

Az oktatás a lélek megmentéséről szól

1962. március negyedikén este tizenegykor a United Jewish Appeal szervezet ifjúsági csoportja tett látogatást a Rebbénél. Az informális beszélgetés a hajnali órákig tartott és hatalmas benyomást tett minden résztvevőre. Az itt elhangzott kérdésekre adott válaszok jól megmutatják a Rebbe álláspontját az olyan meghatározó témákkal kapcsolatban, mint az oktatás és a holokauszt emlékezete.

Mit investáljunk az oktatásba?

Rebbe: Van egy különleges terület, mely elsőbbséget élvez mindennel szemben, és ez az oktatás. Az oktatás által lehet felkészíteni a holnap és a holnapután vezetőit. Az oktatás nem arról szól, hogy egy tanulatlan embert tanulttá tegyünk, egy tanult embert továbbképezzünk vagy egy fősvényt rávegyünk az adakozásra.

Manapság az oktatás a lélek megmentéséről szól, egy emberi lélek megmentéséről a zsidó nép, és így az egész emberiség számára. Egy gyermek oktatásra való igényét az első pillanattól kezdve ki kell elégíteni. Pénzt lehet kölcsönkérni és később, akár egy év múlva visszafizetni. Még ha valakinek nincs is készpénz vagy valamilyen biztosíték a birtokában, akkor is minden zsidónak elsődleges kötelessége, hogy az oktatásba investáljon. Nem csekélyt kérek önkéntől, hanem azt, hogy éljenek a zsidósághoz hű életet és legalább egy további parancsolat betartását vállalják magukra a magánéletükben és a családjuk életében.

Ezenfelül, és ezt személyes tapasztalatból mondom, hatvanévesen még mindig arra törekszem, hogy holnap jobb zsidó legyek, mint amilyen ma voltam. Ha a magánéletüket magánemberként újabb micvákkel gazdagítják, az azonnali hatással lesz a közösségben kifejtett tevékenységükben.

A szovjet zsidók kivándorlásának egyetlen oka az, hogy meg akarják erősíteni a zsidó identitásukat. Moszkvában szebb lakásban laktak. Ott kellett hagyniuk az üzleteiket, fel kellett számolniuk a kapcsolataikat. Új országhoz, új nyelvhez és új szokásokhoz kell alkalmazkodniuk. Sok területen szenvednek hiányt, ám lehetőségük van arra, hogy a zsidó hagyományok, nagyszüleik öröksége szerint éljenek a mindennapokban. Még ha a lakáskörülmények javítása és a munkába állás fontos ügyek is, gondoskodni kell arról, hogy a gyermekeik megfelelő zsidó oktatásban részesüljenek. Egy szovjet apa számára igen fontos, hogy a gyermeke és önmaga is megfelelő oktatást kapjon, még ha negyven- vagy ötvenéves is, hiszen Oroszországban nem volt lehetőségük tanulni.

Nem tudom, hogy mi is lehet annál fontosabb, mint egy Izraelbe vándorolt orosz zsidót hozzásegíteni ahhoz, hogy zsidóként élhessen, vagy egy Kijevben vagy Odeszában élő zsidót, hogy zsidóként túléljen.

Mi a holokauszt jelentése?

Kérdés: Varsóba utazunk, hogy megemlékezzünk a gettófelkelésről, majd azután Auschwitzba. Amint egyre jobban elmerülünk a témában, egyre több kérdésünk lesz a holokauszttal kapcsolatban. Mit kezdünk mindezzel? Mi a történetek valódi jelentése?

Rebbe: Az alapvető kérdés a holokauszttal kapcsolatban így hangzik: 'Nem tudom, hogy létezik-e Isten, hiszen nem tudom elfogadni, hogy ha Isten létezik, akkor miként engedhette Hitlernek, hogy elkövesse a gaztetteit'. Vannak, akik ezzel igazolják, hogy nem hisznek Istenben, vagy ezért nem tartják be a parancsolatokat, illetve általában nem tesznek eleget a kötelezettségeiknek. Azt fűz-ném ehhez hozzá, hogy így az az ember érvel, aki igazolást keres ahhoz, hogy könnyebb életet élhessen és enyhítse a lelkiismeret-furdalását, amiért nem zsidóhoz méltóan él.

Mit tanít nekünk a történelem?

Ha a történelem megtanított nekünk valamit, akkor az nem más, mint hogy nem szabad megismételniük vagy utánoznunk a második Szentély lerombolása előtti időszakot jellemző viselkedést. A megtapasztalt szörnyűségeknek arra kell vezetniük mindannyiunkat, hogy még jobban eggyé váljunk saját zsidóságunkkal.

Nem elég jótékonykodni, tfilint is kell rakni, és a szombatot nemcsak egy vasárnaphoz hasonló pihenőnapként, hanem szentséggel teli napként kell megtartani. A szombat és a vasárnap közötti különbség nem csupán az, hogy másik napról van szó. A szombat a szentség napja. És mivel szent, ezért meg kell pihenni. A vasárnap azért pihenőnap, mert az emberek akkor pihennek. A szombatonál ez éppen fordítva van.

Hogyan győzhetünk?

Mindannyiunk kötelessége felvenni a küzdelmet Hitlerrel, aki az elpusztításunkat tervezte. Ő nem annyira a zsidók fizikai megsemmisítésére tört, mint inkább a zsidó szellem felszámolására. Nem akarta, hogy megfertőzzék a német, az orosz vagy a lengyel népet. És ezért állt mellé annyi német, orosz és lengyel. A zsidókat idegenek-

nek tekintették, akiket el kell pusztítani, mert nem tartoznak közéjük.

Ha sikerül egy zsidót rávenni, hogy ne asszimilálódjon, hanem büszkén, örömmel és lelkesen élje meg a zsidóságot, az győzelem Hitler felett. Ha valaki mindent megtesz azért, hogy a magánéletében zsidó legyen, hogy az emberek lássák az utcán, hogy zsidó, lássák a lakásán, hogy az egy zsidó otthon és lássák azt is, hogy büszke a hovatartozására és nem nyűgnek éli azt meg – akkor az illető győzelmet arat Hitler felett. Ha ellátogatnak Auschwitzba, ott ki kell jelenteniük, hogy a holokauszt nem történhet meg még egyszer. Erre a legmegfelelőbb módszer az, hogy zsidó életet élnek és jó példával járnak elől. Ez nem sovinizmus, hiszen nem arról van szó, hogy a zsidók csodálatára próbálnának rávenni valakit, hanem egyszerűen a népük túléléséért küzdenek. Ez napjainkban kritikus jelentőséggel bír, mert a feladatunk nem csupán annyi, hogy eleget tegyünk a saját kötelességeinknek, hanem az elpusztított zsidók helyére is oda kell állnunk. Az ő feladatuk teljesítése a mi küldetésünk.

Szentnek kell lennünk!

Egy zsidó számára nem lehet elég a pusztta létezés – egy zsidónak szentnek kell lennie. Mit jelent a szentség? Különleges tetteket. Bármit is cselekszik, legyen szó akár arról, hogy megebédel, különleges szándékkal kell azt tennie, nem elégedhet meg azzal, hogy csillapítja az éhségét. Az étkezésen túlmutató szándékkal kell cselekednie. Ehhez hasonlóan, amikor pénzt keres az üzében vagy az üzletében, akkor keresete mögött egy magasabb célnak kell lebegnie. A hét napjait nem lehet ugyanazon a szellemi szinten eltölteni. Kell lennie egy magasabb rendű napnak, s ez a sábat. A szombat egyik előírása úgy szól, a hétköznapok mindegyikén készülődni kell a sábatra. Mit jelent ez a gyakorlatban? Azt, hogy a vasárnapot és a hétfőt is szentebbé kell tenni, mert ez vezet el a szent napig.

Miért hoztam fel mindezt önöknek? Reményeim szerint önök mindannyian sikeres üzletemberek, akik pénzüket jó ügyekre fordítják. Ahogy már említettem, holnap meg kell haladniuk a mai cselekedeteiket. A jótékonyosság önmagában is egy micva, és magáért a jótékonyosságért jótékonykodni az egyik legnagyobb dolog a világon. Ehhez pedig nem kell semmilyen különleges képzettség. Ha találunk valamit, amivel összekötnek két zsidót, valamit, ami mindkettőjük számára nagy jelentőséggel bír, akkor egyé válnak egy olyan cselekedetben, ami egyaránt fontos mindkettőjük számára.

Aki adakozik, annak saját magából kell adnia. És ahhoz, hogy saját magából adjon, előbb minél nagyon érintettségre kell szert tennie az adott ügyben. Az egyik magyarázat arra, hogy miért adott az Örökkévaló annyi parancsolat az, hogy igyekezett minél több zsidó számára biztosítani a lehetőséget a micvák gyakorlására. Isten mindenki számára lehetővé teszi a szentté válást, függetlenül attól, hogy az illető éppen milyen szinten áll. Emiatt adott oly sok lehetőséget a cél eléréséhez. Minden zsidó 613 módot találhat arra, hogy szentté váljon.

Napról napra fejlődni

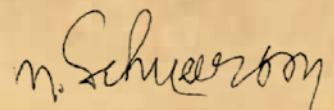
Nagy örömmre szolgál, hogy annyi amerikai születésű, az üzleti életben igen sikeres zsidót látok, akik vágnak egy magasabb cél elérésére. Önök mint szakemberek bizonyára tudják, hogy a tőke nyújtotta lehetőségeket maximalisan ki kell használni. Egy fiatal és energikus üzletember nem lesz elégedett öt százaléknyi nyereséggel. Minden pénzét a profit maximalizálására igyekszik fordítani. Ha azt hallja, hogy valaki húsz százalékos nyereséget ért el, akkor ő a dupláját akarja, hiszen fiatal és amerikai.

A United Jewish Appeal (UJA) egy filantróp szervezet, amelyet 1939-ben hoztak létre az a céllal, hogy támogassa a zsidó közösségeket és ügyeket világszerte. Az UJA központi adománygyűjtő szervezetként működött, és jelentős szerepet játszott a zsidó menekültek segítésében, Izrael Állam megalapításának és fejlődésének támogatásában, valamint különféle szociális, oktatási és kulturális programok finanszírozásában.

1999-ben az UJA egyesült a Council of Jewish Federations és a United Israel Appeal szervezetekkel, és létrehozták a United Jewish Communities (UJC) szervezetet, amelyet később átneveztek Jewish Federations of North America (JFNA) névre. Ez az új szervezet továbbra is folytatja az UJA hagyományát, központosított adománygyűjtést és támogatást nyújtva a zsidó ügyeknek.

Ha a materiális dollárok ennyire lázba hozzák, sokkal inkább így kellene éreznie a spirituális dollárok iránt. Ha sikerül előre lépnie, azzal példát mutat a körülötte lévők számára, akik tovább növelik az elért eredményeit. A nyomdokaiba lépnek és igyekeznek még messzebbre eljutni, ahogy az itt, az Egyesült Államokban szokásos.

Ha ezenfelül is adhatok még egy tanácsot, egy további feladatot az önök számára, akkor azt kérem, hogy holnap reggel vegyék magukra még egy micva betartását. Mindannyiunk számára nagy előrelépés lesz az a további parancsolat, melyet holnap reggel magukra vállalnak. Tanuljanak többet. Szánjanak naponta tíz-tizenöt perccel többet a Tórára, ami energiával tölti fel a zsidó életet. És ami még ennél is fontosabb: így tudnak egyre mélyebb kapcsolatot kialakítani azzal a bölcsességgel, melyet a Színáj-hegynél kaptunk. Szoktassák rá magukat a tanulásra, mely által egyre közelebb kerülnek közös örökségünkhöz. Ha valakinek erősek a gyökerei, az nagyobb életterővel és több energiával építheti a jövőjét.

Ne maradjon szék üresen: még több micvával köszöntöttük a peszáchot

Az idei peszáchon különös jelentősége volt a szabadságnak: nem feledhettük a Hamász fogságában sínylődő testvéreinket. Míg számos szervezet arra bízott, hogy a széderen egy-egy üresen hagyott terítéssel emlékezzenek rájuk, addig a Chábád rendezvényeken azt tűzték ki célul, hogy minél több jó cselekedetet teljesítsenek az emberek a túsókért és még több üres helyre üljön olyan, aki korábban még nem tett eleget a széder est micvájának.

Így történt ez Magyarországon is és megannyi, az érdemükben végzett micvával tudtunk erőt küldeni a túsoknak. Szentendrén például a társasjáték stílusú széderen a kék-fehér dekoráció és minden helynél egy-egy sárga szalag is emlékeztetett a rabságban sínylődőkre.

Már az ünnepi készülődés is olyan csatládok számára tette lehetővé, hogy megismerkedjenek a peszáchhal és kóser maceszel ünnepeljék a szédert, akiknek erre nem lett volna máshogy lehetőségük.

Idén is hatalmas sikert aratott az EMIH ingyenes macesz programja. A Zsilip Központban az önkéntesek összesen 3000 csomagot készítettek: minden csomagban egy doboz „sima” macesz és egy doboz kézi „smire” macesz volt.

Mindezek mellett a nagyszabású széder estre is fölkészültek: *„Idén még a gyertyagyújtási idő előtt felszolgáltuk az előételt, így mindenki türelmesen végig tudta hallgatni a szédert”* – meséli Glitsenstein rabbi. – *„A CTeennel együtt ünnepeltünk, a fiatalok is nagyon aktívak voltak. Külön szeretnék köszönetet*

mondani a közösségünk tagjainak, a Kikozasvili családnak és a BerlingerHausnak, akik 200 főre való peszáchit tányérből ajándékozták meg a Zsilip Központot.”

A fiatalok számára a Várban is rendeztek szédert. Azonban a Halászbástyáról nyíló szédítő kilátás sem vonta el a figyelmüket, amikor Faith Áser rabbi többek

között arról beszélt, milyen fontos a gyerekek és fiatalok szerepe a zsidóságban.

Újbudán összesen 220-an ünnepeltek a két estén. *„Az ünnep bejövetele előtt gyerekprogrammal és büfévacsorával vártuk a résztvevőket”* – meséli Stell Mushky. – *„Ezután gyűjtöttünk gyertyát, imádkoztunk és vette kezdetét a széder. Nagyon vidám volt az ünnep.”*

Nagy öröm látni, hogy a nemrégiben újranyitott zsinagógák újra megtelnek élettel és hamar erős közösséget építenek. Így például a Jósika utcai Ohel Eszter zsinagóga idén közel 30 főt látott vendégül a széderen.

Természetesen a régi közösségek is közösen szédereztek. *„Idén nemcsak a lelki megszabadulásról beszéltem”* – meséli a Vasvári zsinagóga közösségi széderéről Oberlander rabbi –

„hanem arról is, amiről kevesebb szó esik: hogy a széder a hála kifejezése is egyben. Nem szabad elfelejteni, hogy köszönettel tartozunk az Örökkévalónak a kivonulás csodáiért. És mivel tudjuk meghálálni ezt? Azzal, hogy komolyan vesszük az Örökkévaló parancsolatait.”

80 év újra élünk

80 éve történt a magyar holokauszt. Mindannyiunk közös felelőssége, hogy a nemzet egyedülálló tragédiáját ne hagyjuk feledésbe merülni.

Az évfordulók fontosak az emlékezet ébren tartásában; ideje **újrarendelnünk** a megemlékezés mikéntjét, és nem csak azért, mert kevesen maradtak, akik saját emlékeik felidézésével tudják átélhetőbbé tenni a történelemkönyvek száraz tényeit. Nem nézhetjük tétlenül, hogy a fiatal generációk számára a holokauszt jelentősége fokozatosan halványul.

Találjunk új utakat, új eszközöket a múlt őrzéséhez!

A holokauszt tragédiája után 80 évvel eljött az idő, hogy már a zsidóság túlélését és a zsidó élet **újjászületését** is megünnepelhetjük. Beszéljünk úgy a múlttól, hogy a hatalmas vérvesztés után túlélő, **büszke és cselekvő** zsidóság képét erősítjük! Beszéljünk arról a zsidóságról, amelynek identitása **erőforrás**, és nem béklyó, amely 80 éve oly sokaknak az életébe került!

Mutassuk meg a 3000 éve elpusztíthatatlan értékeinket, amelyek nem csak a zsidók számára fontosak! Ezek az **értékek** örök érvényű erkölcsi és civilizációs normák alapkövei. Ezek az értékek a legnehezebb időkben is segítettek megőrizni emberi tartásunkat, méltóságunkat, és ezzel **túlélésünket** szolgálták.
Újra élünk.

Változó perspektíva a holokauszt emlékezetében

Az EMIH – Magyar Zsidó Szövetség Újra élünk 80 programsorozata áprilisban, a holokauszt 80. évfordulójának napján kezdődött egy beszélgetésekkel egybekötött filmvetítés-sorozattal a Cirko-Gejzir moziban. Ezzel azonban még nincs vége a kulturális programsorozatnak: egész évben tart a megemlékezés és ennek kapcsán a jövőbe tekintés. A kultúra szinte minden

válóját felölelő Újra élünk 80 újragondolt koncepciójáról beszélgetünk KÖVES SLOMÓval, az EMIH vezető rabbijával.

– Mi az alapkonceptiója a kulturális programsorozatnak?
– Ahogy az Újra élünk 80 honlapon is olvasható, a 80. évforduló valószínűleg az utolsó olyan alkalom, amikor a túlélők még közöttünk vannak, de többségük egészen kisgyerek volt a holokauszt idején, így a személyes emlékek a II. világháborúról és a holokausztról kezdenek fakadni.

– Miként tudunk mégis emlékezni?
– Egy korszakváltozás közepén vagyunk, a tettesek felelőssége és felelősségre vonása is kezdi elveszíteni a súlyát. Ezért érdemes megtalálnunk a megemlékezések azon módjait, amelyek valamilyen személyes emberi, erkölcsi példával tudnak előttünk járni, azokat a dolgokat, amelyeket a holokauszt kapcsán ünnepelni lehet és a túlélést biztosító azon értékeket, amelyeket nem lehetett és nem lehet elpusztítani.

– Hogyan jelenik ez meg az Újra élünk 80 programsorozatban?
– A kulturális programjainknak is ez a céljuk, hogy megpróbáljuk az életre helyezni a hangsúlyt, megérteni és megértetni, hogy a megemlékezés az élet továbbvitelében, az „újra élünk”-ben tud igazán megjelenni. Ez igaz a közösségre, a vallási és kulturális életre egyaránt, és ebben a programsorozatban mindezeket próbáljuk megmutatni.

– Ön melyik programot várja a legjobban és melyiken vesz részt, ha ideje engedi?
– Nagyon várom a Firgun zsidó színház megnyitóját. Négy éve dolgozunk azon, hogy a Baross utcában létrejöjjön ez az intézmény, amelyet a kultúra házának neveztünk el. Rögtön két meglepetés-előadás is lesz: külön, a 80. évfordulóra neves szerzők által írt és nem kevésbé neves rendezők által színpadra állított darabokkal nyitunk. Ezt nagyon várom és remélem, hogy ez az új színház sokat fog hozzáadni a zsidó kulturális élethez.

Hasonlóan fontosak számomra a könyvek is és több számomra fontos, érdekes könyv fog megjelenni a Könyv Népe Kiadó gondozásában a Könyvek80 keretében.

Igyekszem részt venni az összes olyan közösségi programon, amely az életet helyezi a középpontba.

ÍZELÍTŐ PROGRAMJAINKBÓL:

ünnepek 80

Ünnepeink és hagyományaink évezredek kultúránk élő lenyomatai. Bennük mi magunk élünk, azok bennünk élnek, s együtt mindent túlélünk.

sorsok 80

A legnagyobb megrázkódtatások feldolgozására van, hogy még egy életöltő sem elég. A transzgenerációs traumákról lesz szó: szakemberekkel és velünk – májustól!

közösség 80

Együtt mi, egyének is többé válunk, erősebbé leszünk. Számptalan közösségi programunk közül egy szénhidrát-gazdag: Mega Chala Bake – világsztárral a tökéletes barheszért!

stetl 80

Áprilisban indulnak a Stetl – Zsidó Városi Séták, melyeken jelentős zsidó személyiségek nyomdokain indulunk felfedezőútra. Vezetőink hírességek és rabbik.

oktatás 80

Részvételi előadás középiskolásoknak a KÁVA Színház közreműködésével. Fókuszban: transzgenerációs kérdések, kiváltképp a Holokauszt-szindróma.

könyvek 80

A könyv népe – ezek lennének mi, zsidók. Programsorozatunk kiemelt eseményei ezért zsidó tematikájú könyvek megjelenítése és azok bemutatói lesznek.

felolvasóestek 80

Ösbemutatóink:
A legcsúnyább pesti színésznő,
Renée Katz hónapjai,
Blau Márta naplója,
Móricz Erzsébet: Csibe

koncertek 80

szeptember 30.
Világhírű énekes Óbudán!
Benjamin Appl – bariton
Villányi Dániel – zongoraművész
Franz Schubert: Téli utazás

pályázat 80

Meghívásos pályázat ifjú alkotók számára a MOME-val együttműködésben. Mire? Animációs filmek készítésére.

Miről? Mindenről, ami zsidó!

A MOME – Moholy-Nagy Művészeti Egyetemmel is együttműködik az EMIH az Újra Élünk 80 emléké keretében. A MOME – Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Animációs Közösségének szakmai partnerségével meghívásos, azaz zárt körű animációs filmpályázatot ír ki az EMIH – Magyar Zsidó Szövetség az Újra élünk 80 programsorozat keretében, melyre olyan 1–3 perces animációs film-terveket várnak, melyek megjelenítik a zsidóság a „mán” és a merev kulturális határokon túlmutató, univerzális értékeit. Ezek azok az értékek, melyek úgy váltak civilizációs normákká, vagy legalábbis kulturális standardokká, hogy mára tán sokan nem is tudják, hogy „honnét is érkeztek”. Az animációs filmekről olyan, a zsidósághoz kapcsolódó értékek, vívmányok vagy akár személyiségek bemutatását várják a kiírók, amelyekre a nézők legszélesebb köre lesz képes, akár meglepétséggel, ráeszméléssel, de mindenképp elismeréssel reagálni. A pályázatra hat szakembert hívtak meg, a beérkezett pályaműveket az EMIH a magyarországi holokauszt 80. emlékéve során fogja bemutatni.

firgun 80

Firgun – héber kifejezés
– jelentése: önzetlen
elismerés.

A novemberben megnyíló
Firgun Ház a kultúra
házaként ezt az eszményt
hivatott kifejezni.

filmvetítések 80

Egyhetes filmszemle
28 ismert és megismerésre
váró magyar dokumentum-
és nagyjátékfilmmel
a Cirko-Gejzirben.

BEVALLANI, ELMONDANI a holokauszt történetének rögzítése Magyarországon

CSEH VIKTOR írása

*A magyarországi holokauszt 80. emlékéve egyben a Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény megnyitásának 20. évfordulójára is. A *Judapest anno* rovatába a Páva utcai zsinagóga centenáriumáról az előző számokban írtunk, most pedig a két évtizede itt létrehozott nemzeti emlékhely születésének rövid történetét idézzük fel.*

Magyar Auschwitz Alapítvány

A múlttal való szembenézés egyik jelentős hazai állomása 1990. december 7., amikor a Néprajzi Múzeum dísztermében megalakult a Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ (MAA–HDK). Verő Gábor (1925–2014), a Nemzetközi Auschwitz Bizottság vezetőségi tagja felszólalásában kitért a szervezet kiáltványára is, melynek sarokköve így hangzik:

„Mielőtt még végéhez érne az Auschwitz bélyegével megjelölt XX. század, mi, ennek a borzalmas helynek túlélői üzenettel fordulunk a jövő nemzedékeihez. Szeretnénk, ha megőriznének emlékezetünkben, hogy Auschwitzban [...] a nemzeti szocializmus tudatosan és kiszámítottan szervezte és hajtotta végre az emberiség történetében még soha nem tapasztalt méretű tömeggyilkosságok szörnyűségeit.”

Verő beszédében kifejtette, hogy az új intézmény minden olyan szervezettel, egyházzal stb. kész együttműködni, mely osztja az alapvető

célt, hogy segíti a nemzetet az önmagára találni. A megalakuláskor az alapítvány tiszteletbeli tagjává fogadta a Jad Vasem intézet által kitüntetett Világ Igazait is – mely az időben ez 126 személyt jelentett.²

Gyűjteni, feldolgozni, jelet hagyni

A Magyar Auschwitz Alapítvány volt az első olyan szervezet hazánkban, mely nem csupán kutatta, de gyűjteni is kezdte a vészorszak dokumentumait. S a kezdeti szűkös keretek ellenére az alapítvány, dr. Szita Szabolcs történész, a MAA–HDK tudományos vezetője – később a központ igazgatója – pótolhatatlan anyaggyűjtésbe kezdett.

Jóllehet, a dokumentumgyűjtés rendkívül fontos feladata az alapítványnak, kétségtelen, hogy még feldolgozott, könyv formátumban is csak egy szűk réteghez jutnak el. Éppen ezért a MAA–HDK igyekezett minél szélesebb körben „jelet hagyni”, ezért kezdeményezett támogatott szobrok, emléktáblák és kiállítások megvalósítását is. Egyik első, nagyobb volumenű projektje a Művelődési és Köznevelési Minisztériummal volt 1992 tavaszán, amikor Mauthausen egyik melléktáborában, Ebensee-ben – Pauer Gyula (1941–2012) tervezésében – szobrot állítottak a több ezer magyar áldozat emlékére.³

Márai Sándor 1943–44-es naplódézete „...menteni, megmagyarázni nem tudjuk, ami történt, de bevallani, elmondani igen. S e nemzedéknek ez lesz a feladata...” állt a meghívókon, mely a deportálások 50. emlékévének kulcseményére szolgált. A „Holocaust Magyarországon” című kiállítás megszervezésében kiemelt szerep jutott a szervezetnek, különösen azért, mert azt az Antall-kormány csak igen csekély mértékben kívánta támogatni. A Budapesti Történeti Múzeumban berendezett kiállítást – melyen 90%-ban autentikus, eredeti tárgyakat, mint például az auschwitzi jegyzőkönyvet szerepeltettek – végül is a Soros Alapítvány és a Joint szponzorálásával valósíthatták meg. A kiállítás látványtervezője Rajk László (1949–2019) építész volt.⁴

Állandó otthon nélkül

A MAA–HDK kezdetektől fogva a legkiválóbb történészekkel, művészekkel és más szakemberekkel dolgozott, gyarapította a közérdekű gyűjteményt, viszont sokáig nem talált megfelelő otthonra és a Damjanich utca 9. negyedik emeletén húzódott meg. Az eredeti elképzelések szerint a történelmi zsidónegyed szívében, az ekkoriban az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. tulajdonában álló Rumbach utcai zsinagógába tervezték a MAA–HDK központját, ám ezt az akkori döntéshozók nem támogatták.⁵

Majd' egy évtizedes hontalanság után 1999 végén a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma az utolsó simításokat végezte a Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány létrehozásának indítványán, melylyel a MAA–HDK tevékenysége végre méltó s egyben magasabb szintre emelkedhetett. Ekkorra vált nyilvánossá, hogy a szervezet otthona végül is a Páva utcai zsinagógájában, illetve annak telkén lesz.⁶

A nagyívű projekt megvalósítását segítette Franciaország 3,2 millió francia frankos adománya, abból a 20 millió frankos alapból, melyet 1998-ban különítettek el a náciizmus üldözöttjeinek nemzetközi pénzalapjába. Ez a támogatás az építkezések becsült költségeinek majdnem ötödét jelentette,⁷ ugyanakkor 2002 elején szinte egy kapavágás sem történt a Páva utcában, jöllehet, ekkora ígérték a múzeum átadását.⁸

A csúszásnak prózai és kevésbé prózai okai is voltak, hiszen csak utólag derült ki, hogy a hitközségnek 2003-ig határozott idejű szerződése volt az ott működő rituális népkonyhával, viszont ez nem indokolta azt, hogy miért nem kezdték meg a

Baumhorn-féle romos zsinagóga felújítását. Utóbbira talán a szintén ez időben készülő, kommunizmus áldozatainak emlékhelyének, a Terror Házának állami szintű preferálása állhatott,⁹ ahogy Vámos Tibor (1926–2021) mérnök-akadémikus, a MAA–HDK kuratóriumának akkori elnöke megfogalmazta: „Súlyos egyensúlyi hiányosságokhoz vezet a magyar történelem, illetve Magyarország nemzetközi megítélésében, hogy a holokauszt ügyével a szervezők szándéka szerint alig foglalkozó Terror Háza már elkészült, míg az erre hivatott dokumentációs központ és emlékmúzeum kialakítása a két évvel ezelőtti megállapodás ellenére még el sem kezdődött.”¹⁰

A méltatlan helyzet rendezésére 2002 tavaszán a MAA–HDK a Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítványba olvadt, s az állam közbeszerzési pályázatot írt ki, hogy 2004 áprilisára – a már két évvel korábban nyertes pályamű, Mányi István tervei alapján – elkészüljön a múzeum és kutatóközpont.¹¹

Két évtizede akkor és most

A Holokauszt Emlékközpont 2004. április 15-én nyitotta meg kapuit, mely történelmi eseményen részt vett a magyar politikai és egyházi élet szinte teljes elitje. A felszólalók hangsúlyozták, hogy a holokauszt nem zsidó, hanem osztársadalmi ügy, de ami még ennél is fontosabb, sok évtized elkendőzés után elismerték a magyar állam felelősségét is (habár ezt a vallomást akkoriban még többen elutasító kritikával fogadták)¹², ahogy Medgyessy Péter akkori miniszterelnök megfogalmazta: „[...] a köztársaság miniszterelnökeként kimondom: ezen aljas bűnt magyar emberek követték el magyar embe-

rek ellen. Nincs mentség, nincs magyarázat.”¹³

Mádl Ferenc (1931–2011) akkori köztársasági elnök pedig a következővel zárta megnyitóbeszédét: „Ez az emlékhely arra int, hogy a lélek útján újból és újból magunkra vegyük az emlékezés fájalmát, állandóan keressük annak jóvátételét, hogy a magyarságból kiszakítva kellett a halálba indulniuk. Hinnünk kell, hogy az őszinte emlékezés katarzisa majd jobbá tesz bennünket, értelmet ad a holnapoknak, mert segít az emberség teljességét keresni közösségeinkben és minden emberben. A Teremtés Ura adjon erőt ehhez mindnyájunknak!”¹⁴

Hála az Örökkévalónak, az elmúlt két évtizedben a vészorszak hazai megítélése sokat változott a közbeszédben, melyben jelentős szerepe volt a Holokauszt Emlékközpontnak is.

⁵ V. T., „Megalakult az Auschwitz Alapítvány kuratóriuma”, *Új Élet*, 1990. 45. évf. 24. szám, 4. old.; ⁶ Uo.; ⁷ V. T., „A kuratórium is aggódik”, *Új Élet*, 1992. 47. évf. 7. szám, 1. old.; ⁸ V. T., „Megnyílt a Holocaust-kiállítás”, *Új Élet*, 1994. 49. évf. 15. szám, 3. old.; ⁹ „Áprilisban időszaki tárlattal nyílik a holokauszt-múzeum”, *Népszava*, 2004. 132. évf. 18. szám, 8. old.; ¹⁰ ny. j., „Közalapítvány a soá emlékének őrzésére”, *Magyar Nemzet*, 1999. 62. évf. 275. szám, 4. old.; ¹¹ „Francia támogatás a holokauszt-múzeumnak”, *Magyar Hírlap*, 2001. 34. évf. 20. szám, 6. old.; ¹² N. K. L., „Egyéves késésben a holokauszt-emlékhely”, *Népszabadság*, 2002. 60. évf. 26. szám, 5. old.; ¹³ N. K. J., „Lassan megvalósuló tervek”, *Népszabadság*, 2002. 60. évf. 66. szám, 4. old.; ¹⁴ „Terror Háza: az Auschwitz Alapítvány aggályai”, *Népszabadság*, 2002. 60. évf. 36. szám, 9. old.; ¹⁵ „Közbeszerzési pályázatot írtak ki a Páva utcai zsinagóga felújítására”, *Napi Gazdaság*, 2002. 12. évf. 94. szám, 9. old.; ¹⁶ Például: „[...] mondta csütörtökön Medgyessy Péter miniszterelnök, lényegében megfellebbezve arról a tényről, hogy a megsemmisítő táborokat nem magyarok, hanem a náciak hozták létre s üzemeltették. [...]” Lásd: „A magyar szerepről”, *Magyar Nemzet*, 2004. 67. évf. 95. szám, 5. old.; ¹⁷ „A történelmi jelentőségű vallomás szinte csak – az aktuális kormányt mindenkor kiszolgáló – megyei hírlapok közölték. Például: „Többé nem történhet meg”, *Fejér Megyei Hírlap*, 2004. 49. évf. 89. szám, 1. old.; ¹⁸ Mádl Ferenc, „Mindnyájunk emlékhelye”, *Magyar Szemle*, 2004. 13. évf. 7–8. szám, 68. old.

HOLOKAUSZT virágnyelven

'44-es halálhírek

a rideg valóság árnyékában

CSEH VIKTOR írása

A magyarországi, illetve – a gettósítások és deportálások után sajnos már csak – a budapesti zsidók vézskorszakbeli utolsó, hivatalos újsága a Roóz Rezső szerkesztésében megjelent Magyarországi Zsidók Lapja volt. Ebben a hetilapban közölték a zsidó lakosságot sújtó rendeleteket, továbbá ezeken az oldalakon jelentek meg az egyre fogyatkozó zsidó közösségek értesítései, főképpen a halálhírei. Néhány nyolcvan évvel ezelőtti halálhírt idézünk fel, melyek önnön szomorúságukon túl a vidéki zsidó közösség tragédiáját is bemutatják.

Az Intézőbizottság „vidéki osztálya”

A belügyminiszter rendelete alapján május 15-én a pesti neológ hitközség Síp utcai székházában megalakították a Magyarországi Zsidók Szövetségének Ideiglenes Intézőbizottságát, mely az elkövetkezendő hónapokban a hazai zsidók csúcsszervezeteként működött. Az alakuló ülésen a kilenc tagú bizottságból különböző okokból kifolyólag, de csak hatan jelentek meg, akik elnöküknek egyöntetűen – a betegsége miatt távollévő – Stern Samu (1874–1946) udvari tanácsost, a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának elnökét választották meg.²

Az Intézőbizottság a megalakulásával szinte egy időben külön „vidéki osztály”-t is szervezett, mert a vidéken élő hittestvérekkel való – elsősorban – kapcsolattartást fokozottan fontos feladatának tekintette, ahogy ezt a hivatalos, május 25-én megjelent kommunikéjükben fogalmazták: „sorra lépnek életbe az ottani zsidóság elkülönítésére, illetve elszállítására irányuló intézkedések. Természetesen ezek az intézkedések mélyen belevágnak hittestvéreink legegységesebb életfeltételeibe és ehhez képest fájdalmas kérések érkeznek nagyszámban az Ideiglenes Intézőbizottsághoz. [...] a bizottság [...] mindent igyekszik megtenni hittestvérei sorsának könnyítésére, de természetesen a rendelkezések folytán bekövetkezett adottságokkal számolni kell.”³

Ekkorra viszont már a klasszikus értelemben vett vidéki zsidó hitközségeket felszámolták, tagjaikat gettókba zsúfolták, sőt egyes helyekről már deportálták is. A vidéki zsidók helyzetét igen nehéz volt elképzelnie a fővárosi hittestvéreiknek, hiszen ekkoriban ők még relatíve szabadon élhettek, emellett pedig igen rosszul voltak informálva.

Baljós szóbeszédnek persze terjedtek közöttük, de azokat a hivatalos zsidó szócső igyekezett minél jobban elnyomni, vagy akár megcáfolni is – nyilvánvalóan azért, hogy elkerüljék a pánikhangulatot. Nyolcvan év távlatából, a valós események ismeretében felháborítóan és ke-

LAKOS ALFRÉD: DEPORTÁLÁS C. FESTMÉNYE (FORRÁS: MILEV)

„Szűk falak fölött is ragyog az égbolt”

Ezzel a – meghökkentő – címmel közölte a vézskorszak utolsó zsidó hetilapja a vidéki gettósítás tényét, mely az 1944. április 28-ai kihirdetésével vált hivatalossá.¹

A cikk írója ekkor még minden bizonnyal nem sejtette, hogy a gettósítás a legtöbb vidéki zsidó embernek a megrázó vég kezdetét jelenti, másképpen a deportálás előszobájáról nem így írt volna:

„Megpróbáltatások között is az élet parancsa szól. Idézzük fel a rőzsét hordó öreg anyóka és a halál régi meséjét. Görnyedezve viszi az anyóka az rőzsét a vállán az erdőn keresztül és fáradtságtól elcsigázva ejti földre a nyalábot, miközben felsóhajt: »Bárcsak megváltana görnyesztő terhemtől a halál!«

Ebben a pillanatban megjelenik a Halál az anyóka előtt és rája szól: »Hívtál, itt vagyok, mit kívánsz tőlem?«

Meghökkenve pillant a Halálra az öreg anyóka és halkan válaszol: »Segítsd fel újra vállamra a terhet.«

E régi példázat is újra meg újra megtanít arra, hogy az élet mindennél előbbre való. Vállalni kell a terhet és meg kell alkudni az étellel, ha még oly nehéz is és bármily súlyos az áldozat, melyet az idők megkövetelnek tőlünk, az élet szavára hallgassunk és teljesítsünk minden kötelességet, amelyet a viszonyok elénk szabnak...”

gyeletsértőnek látszik a tragikusabbnál tragikusabb valóság elkendőzése, virágnyelven való elbeszélése – különösen a vidéki híreknél. Az alábbiak álljanak itt a holokauszt ártatlan áldozatainak igaz emlékére!

Íme, egy felhívás az Intézőbizottság részéről, 1944. augusztus 31-ről:
„A mai nehéz, komoly napokban, amikor súlyos gondok nehezdednek mindenki-re, nyomatékosan ismételjük meg figyelmeztető szavunkat: érezze át mindenki a helyzet komolyságát és magatartásával legyen méltó a mai nehéz időkhöz. Az elmúlt napokban is felelőtlen híresztelések és alaptalan szóbeszéddek zavarták meg a magyarországi zsidóságot. Nyomatékosan hívunk tehát fel mindenkit arra is, ne üljön fel az ilyen kőszá híreszteléseknek és nyugodjék meg abban a tudatban, hogy a Magyarországi Zsidók Szövetségének Intézőbizottsága, mint a magyarországi zsidóság hivatalos érdekképviselete, híven szolgál mindenkor – e lap hasábjain is – azokkal a közlésekkel, amelyek a zsidóságot érintik vagy érdeklik. Ne adjunk hitelt semmiféle álhírnek, amely alaptalanul megzavarhat bennünket és teljesítsük híven kötelességeinket, amelyeket ezek a mai komoly idők reánk rónak.” („A felelőtlen hírek ellen”, Magyarországi Zsidók Lapja, 1944. 6. évf. 35. szám, 1. old.)

Vajon mik lehettek a „felelőtlen híresztelések”? Zsúfolt marhavagonokban történő deportálások? Auschwitz-i gázkamrák?

Az újfehértói Halberstam rebecen

„Halberstam Lázár, újfehértói rabbi súlyos gyász érte. A Nyíregyháza melletti Simapusztán elköltözött az élők sorából neje, a szentéletű rabbiné. A 90-ik életéhez közel járó aggastyánt a súlyos csapás annyira megviselte, hogy jelenleg a nyíregyházi kórházban ápolják.”⁴

Az anyakönyvi bejegyzés szerint „Halbertsmann Salamonné Twerszki Sára” vagyis a 84 éves Szára Mirjám rebecen Oroson, a Nyírjes-tanyán, végelegyengülésben hunyt el.⁵

Hogy került oda a rebecen? Az újfehértói zsidók többségét április 19-én szállították át a nyíregyházi gettóba, illetve az ottani elviselhetetlen zsúfoltság miatt egy részüket a környékbeli tanyák gazdasági épületeibe és óljaiba. A szentéletű Halberstam házaspárt valószínűleg május elején szállíthatták át a vármegyei gyűjtőtábor egyik részébe, ahonnan a következő hetekben öt transzport indult Auschwitzba.⁶

A rebecen sírköve szerint (melyet a háború után a nyíregyházi zsidó temető orthodox részlegében állítottak fel) az ösanyák erényeivel megáldott asszony a Nyíregyházára vezető úton halt meg.

Már a deportálások előtt, a nyíregyházi gyűjtőtáborok rettenetes körülményei miatt, sokan meghaltak, csupán az orosi halotti anyakönyvbe tizenhét főt jegyeztek be május 4–25. között. A Magyarországi Zsidók Lapja nekrológjai között pedig ott találjuk még az egykori nagykállói rabbi Talmud-tudós fiát, Benedikt Mordecháj borkereskedőt is, kinek halálhíre s helyszíne szintén „a természetes keretek” közé lett szorítva.⁷

Vorhand Mózes makói orthodox főrabbi

„Súlyos veszteség érte a hazai orth. zsidóságot a közszeretettnek és köztiszteltnek örvendett Vorhand Mózes makói főrabbi elhunytával. Vorhand főrabbi 1862-ben született Nyitrán. Mint a nagymartoni jesiva egyik kiválósága már egész fiatalon feltűnt nagy tudásával. [...] Hónapok óta gyógykezeltette magát Budapesten és itt érte utol a halál. Június 9-én, pénteken reggel a budapesti orth. temetőben végezték a »tachá-ro«-t, majd innen Makóra szállították, ahol a hitközség templomában folytatták a temetési szertartást s utána beláthatatlan tömeg kísérte ki a temetőbe, ahol még a szombat beállta előtt helyezték nyugalomra. (Legyen szószólója a Mindenható számolya előtt e rendkívüli időkben egész közönségünknek.)”⁸

A valóságban május 1-jén mások mellett Vorhand Mózes rabbi is koholt vádakkal – partizánok és zsidó vagyon rejtegetése bűne miatt – a makói rendőrségen állították elő. Az őrsön a „nyomozók” félholt-ra verték a 82. évében járó aggastyán rabbit. A gyalázatos esetről egyébként már viszonylag korán, 1947 tavaszán tudomást

VORHAND RABBI IDŐSKORI KÉPE (FORRÁS: GENI.COM)

szerezhetett a szélesebb olvasóközönség is a Makó és Vidéke újságon keresztül, ahol az egyik elkövető rendőrnemző, Hajnal Béla egy rendbeli háborús és két rendbeli népellenes büntett vádjának tárgyalásáról számoltak be: „[...] vallatás ürügye alatt társával Csitos Lajos detektívvel együtt Rosenfeldet és Vorhandot rugdosta, gumibottal ütlegelte. Az elszenvedett bántalmazások következtében a 82 esztendő főrabbi három-négy hét múlva behalt sérüléseibe és ezzel belföldön részese volt emberek törvénytelen megkínzásának.”⁹

A véresre vert rabbi néhány hívének sikerült a fővárosba juttatnia, ahol a budapesti orthodox hitközséghez tartozó Városmajor utcai Bíró Dániel Kórházban próbáltak enyhíteni elviselhetetlen fájdalmain. A szájhagyomány megőrizte, hogy a haldokló rabbi megjósolta a magyar zsidóság pusztulását, de azt is megfogadta, hogy közbenjár hívei érdekében.¹⁰

Vorhand rabbi június 8-án – sziván 17. – délelőtt 10 órakor adta vissza lelkét Teremtőjének. A halotti anyakönyv – nyolc nappal később történt – bejegyzése szerint a halál oka „dűlmirigy túltengés és vérzés”¹¹, ami nyilvánvalóan brutális alhasi rúgások következménye volt.

A makói orthodox hitközségnek másnapra sikerült elintézni a szent életű rabbi testének hazaszállítását, s így felesége mellett elhantolhatták, az azonban kétséges, hogy a temetésen a Kádis elmondásához szükséges minjánon túl tömegek ve-

hetek volna részt, hiszen akkor már jó ideje gettóba zárva éltek a makói zsidók is.

A makói gettót egy héttel később számolták fel, s onnét az embereket a szegedi gyűjtőtáborba szállították. Szegedről három napon deportálták a zsidókat; a június 25-ei szerelvényt Auschwitzba küldték, a június 27-ei is a haláltáborba indult, ám máig tisztázatlan körülmények között a zsúfolt marhavagonokat Felsőzsolcán lekapcsolták, s végül strasshofi munkatáborba indították tovább, a június 28-ai transzportot szintén Strasshofba küldték.¹² Az osztrák munkatáborban sokkal nagyobb lehetősége nyílt a családok túlélésére, mely csodálatos „lehetőséget” a túlélők közül sokan Vorhand rabbinak tulajdonították.

Schreiber Simon egri orthodox főrabbi

„A Szentélyért való gyász e mélabús napjaiban megrendülten adunk hírt a hazai orthodox rabbikar nesztorának, Schreiber Simon egri főrabbinak haláláról. Róla elmondhatjuk a Misna szavait: »Rabbi Simon a nagy zsinat férfainak maradékából való volt«. [...] 1870-ben foglalta el az egri rabbiszéket, amely tisztében 74 esztendőn keresztül működött. Szerénysege példát adó volt. Ő rendezte sajtó alá Chaszam Szófer és Keszáv Szófer korszakalkotó műveit, de nevét sehol sem szerepeltette. Az Országos Orthodox Központi Bizottság önmagát tisztelte meg, amikor a nagynevű egri főrabbit örökös dísztagjává választotta. A 95 esztendőös egyházi férfiú hűségesen együtt maradt nyájával, amelynek körében érte utol a halál... Legyen a megdicsőült szószólója egész Izraelnek a mai időkben!”¹³

A július 20-án közölt nekrológ több mint egy hónappal később jelent meg, mint ahogy Simon Szófer rabbi halála bekövetkezett: a Heves vármegyei zsidók bevagonírozási napján, szívében 21-én tért vissza Teremtőjéhez, mielőtt még Auschwitz gyilkos kezei szent testéhez érhetek volna.

Eger több mint ezerhatszáz zsidó lakójára május 15-én zárultak rá a gettó deszkakapui, majd az összezsúfolt embereket június 8-án hajtották át a várostól 16 kilométer messzi kerecsendi téglagyárba, míg végül a tíz kilométerre lévő maklári állomásról deportálták őket.¹⁴ A komor menetben a jársképtelen Schreiber rabbit egy karosszékben, vállukon cipelték a hívei.

Löw Immánuel szegedi főrabbi

„Lapzártakor érkezik a szomorú hír, hogy a fővárosban, a Zsidókórház egyik ágyán 91 éves korában örök álomra hunyta szemeit dr. Löw Immánuel, a nagynevű szegedi főrabbi. Mire e sorok napvilágot látnak, már ott domborodik sírja a farkasréti temetőben, amely alatt örök álmát aluszsa a hazai zsidóság »nagy öreg embere« és a világ zsidó tudományának egyik legkiválóbb művelője. [...]”¹⁵

Szegeden május 22-én kezdődött a zsidók gettósítása, mely a hazai zsidóság ikonikus alakját, Löw Immánuel rabbit sem kerülte el, jóllehet Svédország elsőként – később Törökország is – küldött számára menlevelet, sőt Hamvas Endre csanádi püspök személyesen próbált meg közbejárni mentesítése érdekében. A „Löw-ház”, a Korona (ma: Hajnóczy) utca 8-as épülete volt a szegedi gettó széle, ahová a rabbi családján kívül még sokan mások lettek összezsúfolva.¹⁶

A családot június 15-én az utolsók között telepítették ki a téglagyárba, ahol az akkor már világtalan Löw rabbi kétoldali tüdőgyulladást kapott, állapota pedig a rettenetes körülmények között rohamosan romlott. A szinte eszméletlen Löw rabbit fonott karosszékén családjával és más kiválasztott zsidókkal a Kasztner-akció keretében Budapestre szállították és az Aréna (ma: Dózsa György) úti zsinagóga területén kialakított gyűjtőtáborba helyezték el, ahonnét július 1-jén a Wesselényi utcai zsidó iskolában berendezett szükségkórházba vitték.¹⁷ Az esetről dr.

Strausz Imre belgyógyász, a szükségkórház orvosa a következőképpen emlékezett vissza: „A zsinagóga belsejének látványa megdöbbenett, a meggyalázás módja szinte elviselhetetlen volt. Ökölbe szorí-

LÖW RABBI A HALOTTAS ÁGYÁN
PERLOTT-CSABA VILMOS RAJZÁBAN

tott kézzel állapíthattam meg; ennek a világnak, amelyben most élek, nincs erkölcsi értékrendje. [...] Löw Immánuel szalmán feküdt, [...] vak volt, csontbőrre lefogyott. Próbáltuk etetni, itatni. Kiemeltük az ágyból, akkor tűnt fel, milyen magas termetű. Beszélni alig tudott, inkább nyöszörgött, hozzátartozói fölébe hajoltak, igyekeztek megértetni, amit mondott. Nehezen lélegzett, tüdőgyulladása volt. Néhány nap múlva meghalt.”¹⁸

Löw rabbi július 19-én – támuz 28-án – hunyt el és két nappal később, pénteken fél 2-kor temették el a farkasréti zsidó temető rabbiparcellájában.¹⁹ A *hespedet* dr. Benosofszky Imre budai főrabbi és dr. Scheiber Sándor dunaföldvári rabbi mondta. A megvakult és magatehetetlen Löw rabbi utolsó hónapjainak megpróbáltatásaira csak halvány utalásokat tettek, ám ezeket nem idézték a szélesebb körben közölt temetési beszámolóban.²⁰

Tigermann József érsekújvári orthodox főrabbi

„Az orthodoxia egyik legmarkánsabb egyházi vezetője dőlt ki az élők sorából Rabbi Jozsef Méir Tigermann érsekújvári főrabbi elhunytával. A boldogult, aki kilencven [valójában 93 – Cs.V.] éves kort ért el, egyedül a vallásosság és a Tannak élt, a »halacha négy rőfje« töltötte be egész énjét.

TIGERMANN RABBI

(FORRÁS: GENI.COM)

(FORRÁS MILEV)

Több mint hat évtizeden keresztül vezetett hűségesen hitközségét, amelynek tagjai körében lehelte ki nemes lelkét és még Érsekújvárott helyezték nyugovóra. – Legyen szószólója nyájának és egész közösségünknek!²¹

A beszámoló sorában Tigermann rabbi július 27-ei halálhíre az egri gáonéhoz hasonlóan szívbe markoló, hiszen ekkorra már az érsekújvári és a felvidéki zsidók többségét Auschwitzban elgázosították. A városból két transzportot indítottak, az elsőt június 12-én, a másodikat pedig június 15-én. Utóbbiba zsúfolták az idős rabbit is, aki 63 éven keresztül szolgálta az orthodox hitközséget. A gyűjtőtábor állapota szinte leírhatatlan volt, a deportálás előtti egy hétben például egyáltalán nem volt már víz a több mint 4800 embernek.²² A két nappal később – szívn 26-án – Auschwitzba érkező marhavagonokból Tigermann rabbit a többi idős emberrel, illetve gyerekekkel, munkaképtelen emberekkel a gázkamrába küldték, ahol meggyilkolták őket.²³ A rabbinak az ártatlan közösségéhez hasonlóan nincs sírja.

Wallenstein Zoltán pécsi főrabbi

„A magyar rabbikarnak ismét nagy gyásza van. Vasárnap hosszas betegség után, 46 éves korában elköltözött az élők sorából dr. Wallenstein

Zoltán, az országosan ismert pécsi főrabbi. A fiatal rabbinemzedék kimagasló tehetségű tagja volt, elismert szónok, kiváló előadó és író. [...]

Húsz évig működött Pécsen, ahol általános megbecsülés övezte. Pécs városa törvényhatósági bizottsági tagjává választotta. Templomi beszédeit más felekezettűek is szívesen hallgatták és a pécsi zsidó templom falai között sokszor jelentek meg a társadalom másvallású kitűnősé-

gei, hogy az országos hírű főrabbi szónoklatát meghallgassák. [...]”²⁴

Wallenstein rabbi halálának tragédiája elsősorban fiatal korából adódik. Élete virágában támadta meg egy gyilkos kór (szarkóma a jobb lábán), s a gyógyulás reményében utazott a fővárosba röviddel az ország náci német megszállása előtt.²⁵ A Rókus Kórházban próbálták kezelni, s végül ott is szenvedett ki, ahogy később a sírjára is vésték, „távol híveitől és mártírhaltalt gyermekétől Ivántól és Évikétől tört testtel és gyötrődő lélekkel”.

A pécsi gettóban majdnem háromezer embert – köztük a Pesten haldokló Wallenstein rabbi gyermekeit – zsúfoltak össze és zártak be május 20-án. A gettót június 29-én kezdték el kiüríteni, innen az embereket a vármegye többi zsidó lakosával együtt (több mint ötezer lelket) a trágyás szalmával borított lovardába és istállóba kényszerítették, ahová a „zsidó ügyekért” felelős rendőrfogalmazó már ételcsomagokat sem engedett hozni. Július 4-én deportálták a pécsieket, majd két nappal később a Baranya vármegyei zsidókat.²⁶

A rabbi keretes gyászjelentéséből²⁷ is kitűnik, hogy nemcsak közösségtől, de közvetlen családjától is távol hunyt el: „Dr. Wallenstein Zoltánné sz. Vidor Bori felesége, távollévő gyermekeik Iván és Éva nevében is, dr. Wallenstein Árpád orvos, testvére, távollévő testvéreik Laci és Endre nevében is fájdalomtól megrendülve és megtörtén tudatják [...]”. Az előző házasságából született, tizenhat éves fiát és hároméves kislányát a pécsi zsidók zömével egyetemben Auschwitzban pusztították el, „távollevő” testvéreit pedig a munkaszolgálat során ölték meg...²⁸

Az újság olvasóiról

A *Magyarországi Zsidók Lapja* a nagy múltú hetilap, az *Egyenlőség* vészkorszakbeli folytatása volt, s ezáltal évenként keresztül az egész hazai zsidóság jelentette a közönségét. Olvasóközönsége azonban a német nácik 1944. március 19-ei megszállását követően rohamos ütemben megcsappant. A vidéki gettósítások után már nem igazán volt hová postázni, a deportálásokat követően pedig már nem volt kinek kézbesíteni az újságot.

¹ „A m. kir. minisztérium 1.610/1944. M. E. számú rendelete”, Budapesti Közlöny, 1944. 78. évf. 95. szám, 2–3. old.; ² „Megalakult a Magyar Zsidók Szövetségének ideiglenes Intézőbizottsága”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 20. szám, 2. old.; ³ „A vidéki zsidóságért”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 21. szám, 1. old.; ⁴ „Az Orthodoxia hírei – Az ujfehértói rabbi gyásza”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 20. szám, 6. old.; ⁵ Halotti anyakönyv, Oros, 1944. 158. old. 45-ös folyószámmal; ⁶ Braham, Randolph L. (főszerk.), *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, vol. II. Budapest: Park Könyvkiadó, 2010. 972–973.; 992–993. old. A továbbiakban: Braham, 2010.; ⁷ „Halálózás”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 21. szám, 8. old.; ⁸ „Az orthodoxia hírei – A makói főrabbi halála”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 24. szám, 7. old.; ⁹ „Tizévi kényszermunkára ítélte a népbíró Hajnal Béla volt nyomozót”, *Makó és Vidéke*, 1947. 2. évf. 103. szám, 3. old.; ¹⁰ Bacska Sándor, „Egy lépés Jeruzsálem felé”, *Múlt és Jövő*, 1994. 5. évf. 3. szám, 80. old.; ¹¹ Halotti anyakönyv, Budapest, 1944. 256. old. 1532-es folyószámmal; ¹² Vö. Urbancsok Zsolt, *Makói Holokauszt Emlékkönyv*. Makó: Szegei Zsidó Hitközség, 2004. 15–49. old.; ¹³ „Az orthodoxia hírei – Az egri főrabbi z. c. l.”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 29. szám, 4. old.; ¹⁴ Braham, 2010. I: 544–545. old.; ¹⁵ „Meghalt Löw Immánuel”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 29. szám, 3. old.; ¹⁶ Hidvégi Máté, Ungvári Tamás (szerk.); Löw Immánuel válogatott művei – Virág és vallás. Budapest: Scolar Kiadó, 2019. 53. old. A továbbiakban: Hidvégi, Ungvári, 2019: 55–57. old.; ¹⁷ Stausz Imre dr., „Egy zsidó kórház 1944-ben – Emlékezés-vázlat ötven év múltán”, *Múlt és Jövő*, 1994. 5. évf. 4. szám, 53. old.; ¹⁸ 1947-ben exhumálták és a szegei zsidó sírkertben újratemették; ¹⁹ „Löw Immánuel temetése”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 30. szám, 3. old.; ²⁰ „Az orthodoxia hírei – Az érsekújvári főrabbi z. c. l.”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 30. szám, 4. old.; ²¹ Braham, 2010. II: 788. old.; ²² Srba Sándor, Lang Tamás, *Az érsekújvári zsidóság története*. Pozsony: Kalligram, 2004. 40–41.; 144. old.; ²³ „Dr. Wallenstein Zoltán pécsi főrabbi halála”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 39. szám, 2. old.; ²⁴ Löwinger Sámuel dr., *Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1943/44., 1944/45. és az 1945/46. tanévről*. Budapest: 1946. 16–17. old.; ²⁵ Braham, 2010. I: 177–179. old.; ²⁶ „Dr. Wallenstein Zoltán”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 39. szám, 2. old.; ²⁷ A Yad Vashem és a Geni.com nyilvános adatbázisai alapján.

DÁVID CSILLAGA hogyan lett zsidó szimbólum a hexagram?

OBERLANDER BÁRUCH írása

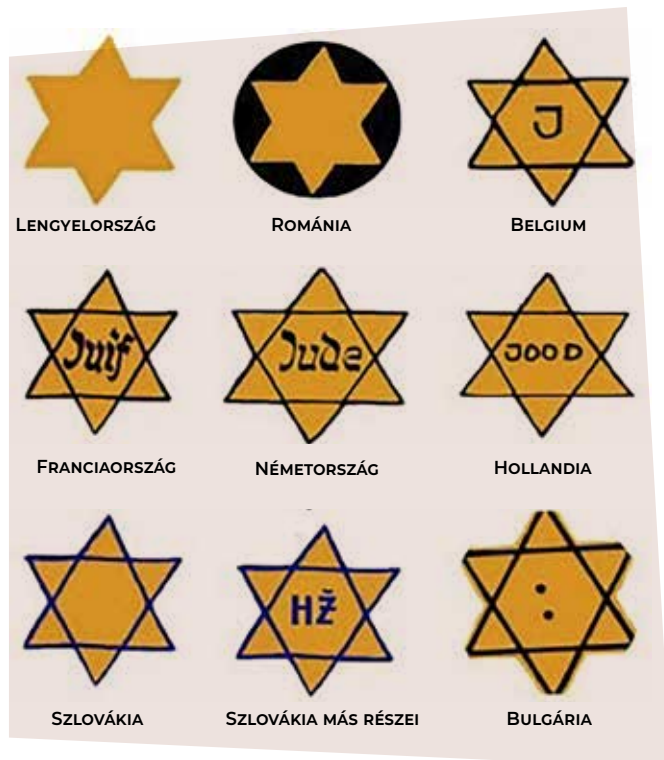
A modern Izrael Állammal és a zsidó néppel szorosan összekapcsolódó Dávid-csillag nem volt mindig egyértelműen zsidó szimbólum. Izrael Állam függetlenségének 76. évfordulója alkalmából járjunk utána, honnan ered és miként lett a zsidóság jelképévé.

A hexagram, a hatágú csillag elnevezéséről azt érdemes tudni, hogy noha magyarul és sok más nyelvben Dávid-csillagnak nevezzük, a héber elnevezése, a *Mágén Dávid* azt jelenti: Dávid pajzsa. Ez egyes magyarázók szerint, ahogy ezt lentebb látni fogjuk, arra utal, hogy Dávid királynak volt ilyen alakú pajzsa.

A csillag eredetével kapcsolatos kérdés nemcsak történelmi szempontból, hanem a zsidó identitás szempontjából is érdekes, ugyanakkor érzékeny téma, ami nagy indulatokat tud kiváltani.

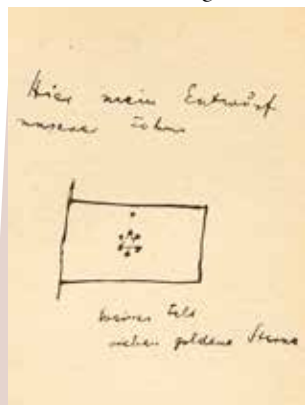
A sárga csillag

Ennek oka egyrészt az, hogy ezt a szimbólumot használták a nácik a zsidók megjelölésére: a sárga csillag így elválaszthatatlanul összefonódott a megkülönböztetéssel. Magyarországon annyira egyértelmű volt a Dávid-csillag mint a zsidóságot beazonosító szimbólum, hogy még a sok más helyen használt zsidó szó (*Jude, Juif* stb.) sem szerepelt rajta.

A cionisták csillaga

A másik ok az, hogy a *Mágén Dávid* mint jelkép összefonódott a cionizmussal onnantól, hogy Herzl Tivadar és mások javaslatai nyomán 1897-ben az első Cionista Kongresszus elfogadta a Dávid-csillagot a mozgalom jelképének, és ez került a később megtervezett zászlójukra is, amiből aztán maga az izraeli lobogó is megszületett. In-

entől kezdve míg a cionista kutatók és írók a Dávid-csillagot mint ősrégi zsidó szimbólumot igyekeznek bemutatni, ami még talán szent is, addig az anticionista kutatók és írók arra töreksznek, hogy bizonyítsák, ez a modern kori cionizmus szimbóluma és a használata nem volt jelentős a történelem során.

Objektívan vizsgálva a kérdést kiderül, hogy egyik félnek sincs teljesen igaza, és az igazság, ahogy az lenni szokott, valahol középen van.

A Dávid-csillag ma már teljesen egyértelműen kapcsolódik a zsidósághoz: akár saját identitásunk megjelölésére használjuk, akár mások jelölnek meg vele bennünket. Annak, hogy miként vált a zsidókat megjelölő szimbólummá, nagy irodalma van, ebből egy pár fontosabb adatot fogok most megemlíteni.

Az anticionisták elhatárolódása

Spira Chájim Elázár rabbi (1871–1937), az erősen anticionista munkácsi rebbe 1922-ben megjelent művében¹ nagyapját idézte a kérdés kapcsán. Mint írja, Spira Cvi Elimelech rabbi (1783–1841), aki korábban egy pár évig szintén munkácsi rabbi volt, Mose Isserles krakkói rabbira (1530–1572), a *RöMÁra*, a *Sulchán áruch* társszerzőjére hivatkozva² azt írja³, hogy Dávid királyi pajzsára egy hétkarú menóra volt festve⁴. Ehhez még hozzáteszi Chájim Elázár rabbi, hogy sehol a Talmudi vagy midrási irodalomban nem szerepel, hogy Dávid pajzsának hatágú csillag formája lett volna, sőt egyáltalán nem szerepel ez

a jelkép sehol mint vallási szimbólum. Igaz azonban, tesz-
szük hozzá, hogy a RÖMÁ véleményén kívül arról sincs
írásos forrás, hogy menóra lett volna a pajzson.

A munkácsi rebbe a fentihez még hozzáteszi, hogy „ha
még találnánk is forrást a Dávid-csillag ősi eredetére, ak-
kor sem illik ma ezt a szimbólumot használni, főleg nem
zsinagógában látható helyen szerepeltetni, mivel ez a cio-
nisták és az ő hittagadásuk szimbólumává vált. Hallottam
nemzedékünk egy nagy rabbijáról, aki emiatt távolítottta
el a Dávid-csillagot a Tóra bársonyruhájáról vagy a frigy-
szekrény függönyéről, annak ellenére, hogy régés-régóta
ott voltak”. A munkácsi rebbe nem nevezte meg a kérdé-
ses rabbit, de egy szemtanú beszámolója alapján tudjuk,
hogy Slomó Halberstam rabbiról (1847–1905), a galíciai
bobowai rebberől van szó⁴. A vallásos anticionista tábor-
ban a mai napig gyakran idézik a munkácsi rebbének ezt
az írását a kérdésről.

Ezzel együtt a bobowai rebbével ellentétben sok más
haszid rebbe zsinagógájában továbbra is szerepel a Dá-
vid-csillag, nem mint cionista szimbólum, hanem mint
egy olyan ősi jelkép, ami az őket megelőző rebbéknél is
szerepelt, így úgy gondolják, nem lenne helyes eltávolí-
tani őket.

A cionisták ragaszkodása a Dávid-csillaghoz

Ezzel szemben a cionista tábor írói mindenféle misztikus
magyarázatot hoztak arra, hogy miért lett volna hatá-
gú csillag formája Dávid pajzsának, a *mágen Dávidnak*.
Ezek azonban mind modern kori magyarázatok, amik-
nek nincs korábbi forrása.

Tény, hogy felbukkan a hatágú Dávid-csillag egy
Olaszországban található zsidó sírkövön, amely nem ré-
gebbi, mint a 6. század, ugyanakkor ebből a korból ismer-
ünk egy spanyolországi zsidó sírt, amelyen ötágú csillag,
vagyis *pentagram* szerepel. A Dávid-csillag ezek mellett
megjelenik régi zsidó kabbalisztikus művekben is, más
mágikus szimbólumokkal együtt, mint pl. a *Ráziél háma-
lách* (Ráziel, az angyal) című könyvben is⁵. (lásd lenti kép)

Gyakran felcserélődik azonban a hatágú (☆) az ötágú
csillaggal (✧), illetve van olyan eset is, ahol az eredeti kéz-
iratokban nem szerepel a szimbólum, csak későbbi pél-
dányokba került bele⁶.

A hexagram

A munkácsi rabbi fent említett állításához, miszerint a
hatágú csillag sehol nem szerepel mint zsidó vallási szim-
bólum, hozzá kell tenni, hogy a hatágú csillag, a két egy-
másba fordított háromszögből kialakuló hexagram nem-
csak egy kizárólagos zsidó vallási szimbólum, hanem
valójában egymástól függetlenül sok más kultúrában és
vallásban is megjelent.

A legrégebbi leletek, melyeken előfordul, nem a zsidó-
sághoz kapcsolódnak, hanem más ókori kultúrákhoz, ahol
mágikus védelmi szimbólumként jelenik meg. Megjelenik a
magyar kereszténységben és az iszlámban is, ahol „Salamon
pecsétje”-ként is ismert, míg a magyar heraldikában leg-
gyakrabban nemesi pajzsokon fordul elő⁷. A hindu vallás-
ban is használják, Indiában mai napig találkozhatunk vele.

Érdekes, hogy Teitelbaum Mózes (1758–1841), a sátor-
aljaújhelyi csodarabbi egy nyomtatásban is megjelent ré-
gebbi *káméáinak* (amulett) közepén látható a Dávid-csillag,
de a későbbi kiadásokban nincs benne. Talán a cioniz-
mus elleni indulat miatt kivették?⁸ (lásd a lenti képeken)

Dávid-csillagos zászlók Prágában és Budán

A Dávid-csillag az utóbbi évszázadokban már egyértel-
műen a zsidósággal azonosított szimbólummá vált, zsidó
nemzeti jelképként.

Elsőként a prágai zsidók használták ilyen kontextus-
ban, amikor 1354-ben I. Károly cseh király (a későbbi IV.
Károly német-római császár) engedélyt adott nekik, hogy
saját zászlajuk legyen: innentől a prágai zsidók lobogó-
ja a vörös alapon látható aranszínű Dávid-csillag volt.

<https://www.ebay.com/itm/354685852551>

Bár a prágaiak ellentétben a budai zsidóknak nem maradt fenn zászlaja, a leírásokból úgy tudjuk, hogy saját lobogójuk alatt vonultak Mátyás király és Beatrix királyné esküvői menetében 1476-ban, amelyre „Dauid wappen”, vagyis Dávid pajzsa vagy jelvénye és más zsidó szimbólumok, valamint a *Smá Jiszráél* ima első mondata volt ráhímezve. Sok történész ez alapján véli úgy, hogy a budai zsidóknak is Dávid-csillagos zászlója volt.

Ez az állítás azonban nem állja meg a helyét.

Négy különböző leírás van a fenti eseményről, és háromban található részletes leírás a zászlóról, amelyek Komoróczy Géza *Források és dokumentumok* című könyvében magyar fordítással együtt olvashatóak. Idézném az idevágó részeket magyarul: „Volt náluk egy vörös zászló, erre arany bagolyláb volt festve, öt karommal (*funff spitzen*), ez alatt 2 arany csillag, fölötté egy zsidókalap...”⁹; „...vörös zászló alatt, amelyre egy bagolyláb volt himezve öt karommal, alatta két aranycsillag, fölötté pedig egy zsidó aranytiara (süveg, kalap)...”¹⁰; „...egy értékes zászlót is vittek magukkal, ezen aranybetűkkel fel volt írva héberül: Schina israhel, azaz Halljátok, Izrael fiai. És mellette egy pajzson volt egy bagolyláb (*truttenfuess*), Dávid jelvénye és három arany csillag, és a pajzson egy zsidókalap, egészen bearanyozva, (körötte) arany lángokkal”¹¹. Ezen a harmadik helyen¹² azt írja a szerkesztő: „Vagy *Drudenfuess*, »boszorkányláb«; akár az akár ez, valójában mindenképpen hatágú (!) csillag (Dávid-csillag); lásd még fentebb, #24/a”. Az utalás a fenti¹³ megjegyzésére vonatkozik, ahol azt írja az „öt karommal”-ra: „1+5: a hatágú csillag (mint alább, #24/b-ben stb. is)”. Ebből kiderül, hogy két különböző forrásban is szerepel, hogy ötágú csillagról van szó, és azt pedig át kell értelmezni, hogy valójában 5+1, vagyis hatágúról van szó. Ami nem nagyon valószínű. Mivel már láttuk, hogy a régi zsidó irodalomban gyakran szerepel az ötágú csillag is, ezért nincs valódi okunk az ötágú-

A Rebbe elveszett kutatása

A Dávid-csillag témájában a lubavicsi Rebbe is komoly kutatásokat végzett a '20-as években. Az érdeklődését egy bizonyos Alekszandr Vasziljevics Barcsenko professzor (1881–1938) keltette fel, aki a fejébe vette, hogy felfedezi a kabbala titkai és főleg a Dávid-csillag titkát. Ennek kapcsán 1925-ben Leningrádban az akkori rebbéhez, Jozsef Jichák Schneerson rabbihoz fordult segítségért, aki későbbi vejehez, Menáchem Mendel rabbihoz irányította.

Az *Early years* című, a Rebbe életének első részét feldolgozó könyvemben¹⁴ idéztem a Rebbe édesanyjának visszaemlékezését arról, hogy fia három hónapot töltött a témával és egy nagy beszámolót is írt a professzor kérésére a kabbala és a csillagászat alapján. Még két évvel később is számontartották ezt az ügyet és amikor az akkori rebbét, Jozsef Jichák rabbit letartóztatták, a GPU nyomozói a kihallgatás során külön kitértek arra, hogy mit tud mondani a Bárcsenko professzorhoz fűződő kapcsolatáról¹⁵. Bár kollégáimmal sok erőfeszítést tettünk, hogy felleljük ezt a művet, sikertelenül, hisz Bárcsenko professzor később kegyvesztett lett a Szovjetunióban, kivégezték és levéltári anyagának nyoma veszett¹⁶.

A Rebbe egy 1988-as beszédben egy pár szóban említette a professzorral való kapcsolatát¹⁷, de sehol más az 1920-os évek után keletkezett és fennmaradt írásában nem találtunk állásfoglalást vagy véleményt a Dávid-csillag eredetéről vagy jelentőségéről.

ból hatágút alkotni. Ezek szerint egyáltalán nem biztos, hogy Budán az általunk ismert hatágú Dávid-csillaggal díszített zászló alatt vonultak a zsidók.

A fent említett Gersom Scholem-féle cikkben így szerepel ez a magyar fordításban: „Mint a krónikás írja, a zsidók vörös zászlóval vonultak a király elé, amely zászlón »ötsarkú boszorkányszög volt látható, alatta pedig két aranycsillag egy zsidókalap (*Judenhut*) fölött«. Nem világos, hogy az aranycsillagok hatszögek voltak-e, de lehetséges”. Scholem eredeti héber nyelvű cikkében, ami 1948-9-ben jelent meg a *Luách Hááretz*-ben, ott egyértelműen fogalmaz: „két ötágú csillag volt, és nem *Mágén Dávid!*” (nem tudom, hogy Scholem később finomította a véleményét vagy nem pontos a magyar fordítás).

A Dávid-csillag ma egyértelműen zsidó szimbólum, de továbbra sem tulajdonítunk neki vallási jelentőséget vagy szentséget.

¹ *Divré Torá* 1. kötet 92. paragrafus; ² *Torát háolá* 1. rész 20. fejezet végén; ³ *Igrá döipirká* 176. paragrafus; ⁴ *Bné Jiszászchár*, kiszlév-tévé 2:40–41.; ⁵ *Árzé Lövónon* 75. oldal; ⁶ Amszterdam 1701, 44b.; ⁷ lásd minderről részletesen Gershom Scholem: „Dávid pajzsa: Egy jelkép története”, in: *A kabbala helye az európai szellemtörténetben – Válogatott írások* I. 171–200. oldal; ⁸ https://hu.wikibooks.org/wiki/Heraldikai_lexikon/Csillag.; ⁹ Az első kép Oláh János: *Egy 19. századi eredetű kámeráról* című tanulmányból 313. oldalból származik. A másik kép *Otcrot Jiszmach Mose* könyvből 380. oldal. Mindkét kiadványban nincs jelölve, hogy hol és mikor jelent meg a *káméá*.; ¹⁰ 117. oldal; ¹¹ 119. oldal; ¹² 124. oldal; ¹³ 322. lábjegyzet; ¹⁴ 305. lábjegyzet; ¹⁵ 186. oldal; ¹⁶ Lásd *uo.*; ¹⁷ Lásd *Sánim risonot* 215. oldal 7. láb.; ¹⁸ *Szefér hászichot* 5748 2. kötet 629. oldal 54. lábjegyzet.

IZRAEL

SZIMBÓLUMAI

CHANA DEUTSCH *írása*

Égszínkék Dávid-csillag kék-fehér mezőben, felette és alatta egy-egy égszínkék sáv. A kék-fehér zászló, a modern kori Izrael Állam egyik szimbóluma. A Függetlenség Napján felidézzük, honnan ered.

A Dávid-csillag tulajdonképpen két, egymásba fordított háromszög. Ez a szimbólum évezredek óta ismert, ám nem olyan régen kapcsolódott össze a zsidó néppel. A zsidóságnak ennél sokkal ősbibb jelképei is vannak: a menóra, a *luláv* (pálmaág), valamint a kosszarvból készített sófár.

A Dávid-csillag a XIX. század második felében lépett ki a vallásos közegekből, és általános zsidó jelképként zsidó szervezetek, akár sportegyletek is választhatták maguknak jelvényül.

A kék-fehér színkombináció a XIX. század végén vált a zsidóság szimbolikus színeivé. 1864-ben egy csehországi zsidó író, Ludwig August von Frankl közölt egy írást „Júdea földjének színei” címmel, és ebben javasolta, hogy a zsidó nép színe a *tálit* (tálesz), vagyis imalepel színeinek megfelelően a kék és a fehér legyen. Ez a két szín egyébként a korabeli európai zsidók táleszának színe volt csupán, nem általánosan érvényes szabály. A kék arra a bibliai parancsolatra emlékeztet, hogy a négyszögletű ruhadarabok négy sarkára kötött szálak közül egy-egy tchélet színű legyen, és az általánosan elfogadott vélemény szerint ez a kék egy világosabb árnyalata. A XIX. század második felében, illetve a XX. század elején tehát a zsidó és cionista szervezetek használták e színeket, akár jelvényeikről, akár egyenruhájukról volt szó.

Így a XIX. század végére a Dávid-csillag és a kék-fehér színpár egyaránt egybefonódott a zsidósággal és a zsidók szimbólumává vált. Ráadásul az első, a hatágú csillag teljesen szekuláris, a hagyományból nem szervesen következő jelkép volt, míg a kék csíkok kötődést mutattak a vallásos életmódhoz és a zsidó tradícióhoz. Így a kettő tökéletesen ötvözta a teljes zsidó népet. Úgy tűnik, hogy az első, aki egy zászlóban egyesítette e két szimbólumot, Jiszráel Belkind volt, aki a Szentföld benépesítését és mezőgazdasági megművelését célul kitűző Bilu mozgalmat alapította. Ő volt az, aki 1885-ben kék Dávid-csillaggal

díszített zászlót lengetett Rison Lecionban. A Dávid-csillag közepébe a Cion szót írta. A csillag fölött és alatt két-két kék sáv virított. 1897-ben, az első cionista konferenciára készült el az első cionista zászló. A konferenciát a svájci Bazelben tartották, a zászló elkészítését pedig a mozgalmat vezető Theodor Herzl jobbkeze, David Wolfson rendelte meg. Ez még mindig különbözött a ma ismert zászlótól: alul és felül egy-egy csíkpár, és hét kisebb csillag díszelt a nagyobb csúcsain, illetve fölött. A központi Dávid-csillagban egy ősi zsidó jelkép, Júda oroszlánja is helyet kapott. Manapság Wolfson tartják a kék-fehér zászló tervezőjének, ugyanis állította, hogy sem a korábbi zászlókról nem tudott, sem pedig Frankl színpárjáról. Bár nem tudjuk, hogy a kisebb csillagok és az oroszlán hogyan és miért tűnt el a zászlóról, az 1911-es cionista konferencia felvételén világosan látszik, hogy a zászló már felöltötte mai formáját.

Néhány héttel az 1948. május 14-i (ijár 5.) államalapítás után az ifjú állam kormánya a sokkal sürgetőbb problémák mellett a zászló kérdésére is időt szakított. Bár könnyű választásnak tűnt a cionista zászló egyszerű átvétele, a kormány attól tartott, hogy a diaszpórában élő zsidók a továbbiakban nem tudják majd használni azt anélkül, hogy kettős lojalitással, vagy – ami még rosszabb – egyesenes árulással vádolnák meg őket. A kormány így pályázatot írt ki a megfelelő zászló megtervezésére. A több tucatnyi beérkezett pályamű túlnyomó része a cionista zászlót használta kiindulópontul. A kormány által kinevezett bizottság végül, a kormány beleegyezésével és számos, diaszpórában élő zsidó támogatását is figyelembe véve, mégis a cionista zászló használatát mellett döntött. A kormány 1948. október 28-án megszavazta a kék-fehér zászló használatát Izrael Állam zászlajaként. Az indítványt ellenszavazat nélkül fogadták el a képviselők. És a kék-fehér zászló azóta is büszkén lobog.

Szélesedő feladatok, változatlan alapelvek

ÁLLAMI KITÜNTETÉSBEN RÉSZESÜLT A TEV ELNÖKE

JUHÁSZ VALI *interjúja*

– A március 15-én kapott Magyar Arany Érdemkereszt 12 év munkájának az elismerése. Mennyiben változott az ön által vezetett Tett és Védelem Alapítvány tevékenysége és feladatai az eltelt évek alatt?

– Tizenkét évvel ezelőtt, amikor elindítottuk a TEV tevékenységét, a kezdetben kétfős stáb mára egy 17 állandó kollégával dolgozó szervezetté alakult. A tevékenységünk is sokrétűbb lett: a kutatás és monitoring mellett jogi és oktatási tevékenységünk is sokkal szerteágazóbb lett a kezdetekhez képest.

Ez a kitüntetés azon túl, hogy személyesen nekem szólt, legkevésbé rólam szól: ugyanúgy azé a csapaté is az érdem, amelyik a TEV Alapítvány tevékenységében nap mint nap közreműködik.

Ezúton is szeretném megköszönni azoknak a támogatást, akik bizalmat szavaztak nekem és együtt dolgozhattunk az elmúlt 12 évben azért, hogy elértük például, hogy Magyarországon a közbeszédből eltűnt a holokauszttagadás, itt van a legkevesebb gyűlöletcselekmény, Izrael- és zsidóellenes cselekmény egész Európában. Természetesen annak is jelentős szerepe volt abban, hogy Magyarország kiemelkedően biztonságos a zsidók számára, hogy a magyar kormány zéró toleranciát hirdetett az antiszemitizmussal szemben, és ez nemcsak politikai szlogenként jelent meg a közbeszédben, hanem új jogszabályokat is alkottak, amelyeket érvényre is juttatnak. Ugyanígy pozitívumként tekinthető az is, hogy Magyarország és Izrael között gazdasági, társadalmi és tudományos kapcsolatok soha nem látott szintre jutottak. A két ország természetes szövetségesének tekinti egymást, ahogy Magyarország kiáll a nemzetközi fórumokon Izrael mellett, ugyanígy Izraelben is értékelik azt, hogy Magyarország nem azon országok sorába tartozik, akik akár a mostani gázai konfliktusban Izraelt hibáztatják a kialakult háborús helyzetért.

– Mennyiben változtak a tennivalók a 2023. október 7-i események után? Érezhető-e az antiszemitizmus növekedése

A március 15-i nemzeti ünnep alkalmából Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést kapott Szalai Kálmán, a Tett és Védelem Alapítvány elnöke, a Brüsszel Intézet Nonprofit Kft. ügyvezetője. A 2012 óta működő szervezet munkájának elismeréséről és a TEV napi munkájáról beszélgettünk az alapítvány elnökével.

Magyarországon és Európában az izraeli események kapcsán?

– Régóta ismert volt előttünk, hogy az új antiszemitizmus néven ismert Izrael-gyűlölet és Izrael-ellenesség eléggé elterjedt Nyugat-Európában. Október 7. után ezek az indulatok még inkább felerősödtek, és nyugodtan állíthatjuk azt, hogy a gyűlöletcselekmények jelentős többsége már az Izrael-ellenességgel, az izraeliekkel, az izraeli intézményekkel szembeni gyűlöletre vezethető vissza és ez sok esetben konkrét atrocitásokban nyilvánul meg.

terrorcselekmény a holokauszt utáni legnagyobb, zsidók ellen elkövetett ilyen cselekmény, akkor arra kell számítanunk, hogy ezek az Izrael-ellenes gyűlöletcselekmények sajnálatos módon a továbbiakban meg fognak sokasodni.

– Hogyan látják a zsidók és az izraeliek most Magyarországot?

– Méréseink alapján Magyarország a legbiztonságosabb ország a zsidó közösségek számára, ezt pontosan tudják Izraelben is, nem véletlen, hogy nagyon sok turista érkezik Izraelből Magyarországra, mert itt biztonságban érezhetik magukat. Nem kell attól félniük, hogy atrocitás éri őket, szemben a nyugat-európai országokkal, sokkal szívesebben jönnek Magyarországra pontosan a nagyobb biztonságérzet miatt.

– Milyen új fejlesztéseket hajtott végre a TÉV itthon és külföldön az utóbbi időben?

– Az internetes és főképpen a közösségi médiafelületeken fellelhető gyűlöletcselekmények felkutatása és azonosítása érdekében kezdtünk el dolgozni. Olyan informatikai rendszert fejlesztettünk, amely – mesterséges intelligenciával kombinálva – képes ezeken a felületeken is megtalálni a gyűlöletbeszédet és az Izrael- és a zsidóellenességet. Az ilyen tartalmaknak a veszélyességét és fokozatait is tudjuk azonosítani. Ez egy egyedülálló alkalmazás Európában, és most már nemcsak Magyarországon, hanem hét másik országban, hét másik nyelven is tudjuk ezt a monitoringot végezni.

– Mik a további terveik?

– Terveink között szerepel még a 2020-ban közreadott 16 országot érintő társadalmi előítéletesség-kutatás megismétlése, amely új módszertan alapján próbálja keresni azokat a mozgatórugókat, amelyek az európai társadalmak antiszemita előítéletességét elemzik és próbál ezekre valamiféle leíró magyarázatot adni a jobb megérthetőség érdekében.

A júniusi európai parlamenti választások után szeretnénk a tevékenységünket sokkal aktívabbá tenni a brüsszeli irodánkban oly módon, hogy kiterjesztjük a hagyományosan kutatás-monitoring, oktatás és jogvédelem területét az áldozatvédelemre is.

– Miért van erre szükség?

– Szomorúan látjuk a növekvő számú antiszemita gyűlöletcselekményeket. Ezeknek sajnálatos módon egyre több zsidó és izraeli áldozata van. Szeretnénk a gyűlöletcselekmények áldozatainak hathatós jogi és mentális segítséget nyújtani annak érdekében, hogy minden eszközt megkapjanak a védelemhez, illetve az elszennvedett sérelmeknek a kompenzálására.

– Hogy látja, miként befolyásolta az elmúlt fél év (október 7. óta) a zsidó identitást?

– A Hamász október 7-i terrorakciója a magyar és európai zsidó közösségekben felerősítette a biztonságuk kapcsán korábban érzett bizonytalanságot, többen a zsidó identitásuk megélését is veszélyben látják, ami okkal lehet elkésérítő. A terrorakció olyan, a felszínen eddig csak sporadikusan látott indulatokat hozott elő a nyugat-európai társadalmakban, melyek nagyon félelemkeltőek nemcsak a zsidó közösségek, de a többségi társadalom számára is. Az Európában évek óta tartó ellenőrizetlen, főleg muszlim országokból történő bevándorlás egészen új helyzet elé állította az EU tagországokat, megkövetelve tőlük azokat az évek óta hangoztatott, a zsidó közösségek védelmét garantáló elvek gyakorlati megvalósítását. Sajnálatos módon nagy különbségeket látunk az egyes EU tagállamok között abban, miként viszonyulnak Izraelnek a Hamász elleni fellépéséhez és a zsidó közösségek biztonságát garantáló intézkedésekhez. Ám azt elmondhatjuk, hogy Magyarországon tapasztaljuk a zsidóság megélésének legnagyobb biztonságát, ami a zsidó identitás erősödése irányába ható tényező.

Éppen ezért október 7. után a közösségi médiafelületeken terjedő gyűlöletbeszédet, a kifejezetten Hamászt támogató posztok és tartalmak ellenőrzését tűztük ki célul, hogy lássuk, valójában mennyire elterjedt és általános az Izraellel szembeni gyűlölködés. Nem titkoltan ez főképpen a szélsőséges muszlim közösségek körében elterjedt.

Azt látjuk, hogy egyes politikai erők továbbra is a Hamász gyilkos terrorakciója melletti kiállásról tesznek tanúbizonyságot és elfeledkeznek arról, hogy még mindig több mint 130 tús van (lapzártánkör) a gázai terroristák fogságában. Amikor egyes politikai erők továbbra is Izraelt látják fő problémának és elfeledkeznek arról, hogy az október 7-i

TERÁPIA HELYETT (IS)

JUHÁSZ VALI írása

Különleges esemény helyszíne volt az újlipótvárosi Zsilip szomszédságában lévő Brooklyn Bagel: a Books and Bagels könyvklub első születésnapját ünnepelte a népes közönség. Ebből az alkalomból a klub megálmodói, Erdős Juci és Kis Adri meghívott több közkedvelt írókat azok közül, akiknek a könyveit az elmúlt egy évben olvasták a klubtagok.

books 'n' bagels 1 éves a könyvklub

A találkozó elején Juci és Adri elmesélték, hogy miként találták ki a könyvklubot, hogyan jutottak egy feszes tempóban végigdolgozott munkanap után arra, hogy az olvasás és az olvasottak megbeszélése milyen felemelő, közösségépítő alkalom lehet.

– Ahogy valószínűleg sokan, úgy mi is azon kaptuk magunkat, hogy egyre kevesebb időnk jut az olvasásra, arra meg végképp nem fordítunk figyelmet, hogy a könyves élményeinket megvitassuk egymással. Azt vettem észre, hogy a beszélgetések egy társaságban mindig egy személyről, az ő adott problémáiról szólnak, ami természetesen fontos, de egyre ritkábban gondolkodunk közösen a világ dolgairól általában. Az fogalmazódott meg bennem tavaly tavasszal, hogy egy ilyen klub ennek adhatna teret – meséli Erdős Juci, az EMIH rendezvény- és marketingvezetője.

– Egy-egy könyvben magunkra, a családunkra, az életünkre ismerhetünk, így kicsit más nézőpontot is adnak nekünk ezek a művek. Már az első alkalommal kiderült, hogy olykor egy ilyen klubest egyfajta „csoportherápiaként” is működhet, és szerencsére ennek és a jó hangulatnak hamar híre ment, így hónapról hónapra egyre népesebb társaság jött össze a Brooklyn Bagelben – veszi át a szót Kis Adri, az EMIH kommunikációs csoportvezetője.

Írók álarc nélkül

Megannyi izgalmas, valamilyen módon a zsidósághoz kapcsolódó könyv megvitatása után aztán a szervezők úgy döntöttek, hogy a könyvklub első születésnapját különleges vendégek társaságában ünneplik. Rubin Eszter, Hidas Judit, Rényi Ádám, Lugosi Viktória és Gárdos Péter örömmel fogadták el a meghívást, hiszen egy írónak mindig jó érzés, ha szeretik a műveit, az meg különösen, ha ezt el is mondják neki.

Kétféle alkotó létezik: olyan, aki szeret a műveiről beszélni és olyan, aki azt vallja, hogy az alkotások magukért beszélnek.

Mindkét „típusból” kaphattunk ízelítőt, szemérmes alkotókból éppúgy, mint profin stand-upoló vendégből. Fehér Mariann műsorvezető kérdései fokozatosan nyitották meg a legzárkózottabb szerzőket is, akik egyre beljebb és beljebb engedték a hallgatóságot a lelkükbe, a motivációjukba és harcaikba – legyenek azok az önmagukkal megvívott csaták vagy az írás folyamán felbukkanó nehézségek. Ezért is érdemes ilyen közönségtalálkozóra eljönni: itt olyan arcukat is megmutatják az írók, amelyet máskor nem láthatunk.

Közösségépítésből jeles

A beszélgetés végén kedves gesztus volt az állandó klubtagok részéről, hogy felolvasták egy-egy kedvenc részüket a meghívott írók műveiből, főként olyanokat, amelyek különösen megérintették őket. Ezzel nem csupán visszajelzést adtak kedvenc szerzőjüknek, de kedvet csináltak az olvasáshoz azoknak is, akik még nem kapcsolódtak be a könyvklub életébe és most, ezen a rendezvényen még csak érdeklődőként vettek részt. Így vált a születésnapi esemény az ünneplésen kívül most is könyvklubbá, hiszen a felolvasók a saját gondolataikat és érzéseiket is megosztották velünk.

A születésnaphoz torta is dukál, majd a gyertyák elfújása és a torta elfogyasztása után lehetőség volt dedikálásra és kötetlen beszélgetésre a meghívott írókkal, a könyvklub vezetőivel.

Az ünnepek fontosak az életünkben, különleges események, amelyek megerősítenek minket abban, hogy érdemes folytatnunk a közösségépítést, mert a bennünket foglalkoztató kérdések megbeszélése – akár így, az irodalmon keresztül – erőt adnak a hétköznapokban elénk kerülő nehézségek megoldásában, identitásunk megerősítésében is.

Az izraeli túszoekért is imádkoztak a budapesti CPAC-n

LIEBMAN FLÓRA írása

Harmadik alkalommal került sor Magyarországon az egyik legnagyobb nemzetközi konzervatív seregszemléként számotartott konferenciára. A CPAC Hungary-n a világ ismert jobboldali vezetői, kutatói és influenszerai látogattak el. A témák között hangsúlyos szerepet kapott Izrael helyzete, az iszlám terrorizmussal szemben vívott háború és a túszoek kiszabadítása is.

A CPAC Hungary konferencia

A CPAC (Conservative Political Action Conference) Hungary egy magyarországi rendezvény, amelyet a CPAC, az Egyesült Államok legnagyobb és legismertebb konzervatív politikai konferenciája szervez. A CPAC-t eredetileg az American Conservative Union (ACU) szervezte: a konferencia az évek során a konzervatív politikai és társadalmi eszmék előmozdításának szimbólumává vált. A 2024-es CPAC Hungary konferenciát április 25–26-án rendezték meg.

Köves Slomó: szellemi sötétség vesz minket körül

A telt házas konferencia egyházi vezetők imáival és beszédeivel vette kezdetét.

„Egyre többen és egyre gyakrabban érezzük, hogy sötétség vesz bennünket körül. Valamilyen mély, nem fizikai, hanem szellemi sötétség” – kezdte beszédét Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija. „Olyan sötétség, ahol a jót rossznak, a rosszat jónak, az erkölcsöst erkölcszelennek, az erkölcszelen erkölcsösnek, a gyermekgyilkost békeharcosnak, az áldozatot gyilkosnak, a háborút békének, a békét háborúnak nevezik.”

Az EMIH vezető rabbija szerint ilyen sötétség lehetett az is, amely Egyiptomot sújtotta. „Ugyanazon a helyen, ahol egy egyiptomi sötétségben érezte magát, egy héber teljes világosságot látott” – idézte fel Köves rabbi a peszách történetet, kiemelve, hogy nekünk is ezért a világosságért kell imádkoznunk.

Szót ejtett arról, hogy Magyarországon a zsidó közösség biztonságban érzi magát és támogatást kap a kormánytól, ami különösen fontos a mai világban, ahol az antiszemitizmus újra terjedőben van. Méltatta a Magyarország és Izrael közötti jó kapcsolatot, és hangsúlyozta, hogy a két ország közötti együttműködés számos területen gyümölcsöző.

Végezetül felhívta a figyelmet az elrabolt és Gázába hurcolt izraeliek ügyére is, akik jelenleg is a gyilkos terroristák fogságában vannak. „Adja Isten, hogy ők is mihamarabb megláthassák a világosságot, és ez a mai összefogás is a fényt és a világosságot szolgálja” – zárta beszédét a vezető rabbi.

Köves rabbihoz csatlakozott az utána felszólaló Németh Sándor, a Hit Gyűlékezete vezető lelkésze is, ahogy arról a neokohn is beszámolt.

Gila Gamliel: a Hamász elleni harc nem csak Izrael ügye

A konferencián több előadó hangsúlyozta a túszoek kiszabadításának fontosságát és a Hamász elleni fellépést. Az előadók arra buzdították a résztvevőket, hogy támogassák a túszoek kiszabadításáért folytatott erőfeszítéseket és tartsák fenn a figyelmet az ügy iránt.

Így tett többek között Gila Gamliel, az izraeli Innovációs, Tudományos és Technológiai miniszter is. Előadásában hangsúlyozta, hogy Izrael eltökélt szándéka a Hamász megsemmisítése. Rámutatott, hogy ez nem csak Izrael, hanem a régió biztonsága szempontjából is kulcsfontosságú. Beszélt arról is,

hogy Irán destabilizáló tevékenysége miatt hosszú távon elkerülhetetlen lesz a közvetlen fellépés ellenük.

Gamliel nagyra értékelte Orbán Viktor miniszterelnök támogatását és kifejezte háláját az Izrael és Magyarország közötti erős kapcsolatokért, valamint a zsidó közösség iránti elkötelezettségéért. Mint mondta, az együttműködés fontos mindkét nemzet számára, különösen a biztonság és az innováció terén.

Amichaj Chikli: elfogadhatatlan az egyetemi antiszemitizmus

Amichaj Chikli diaszpóraügyi miniszter is felszólalt a konferencián. Kritikusan nyilatkozott Joe Biden amerikai elnöknek az Egyesült Államok egyetemein zajló Izrael-ellenes tüntetésekre adott reakciójáról, amiben nem ítélte el elég egyértelműen az egyetemi antiszemitizmust. Chikli beszédében kemény fellépést sürgetett az ilyen jelenségekkel szemben.

Emellett a nyugat Iránnal kapcsolatos politikáját is kritizálta, párhuzamot vonva a náci Németországot elfogadó politikai légkör és a jelenlegi helyzet között. Chikli kiemelte a Hamász és a Hezbollah elleni katonai fellépés szükségességét, mondván, hogy a terroristákkal szembeni tárgyalások nem hatékonyak, csak az erő alkalmazása lehet a megoldás.

A két miniszter mellett több izraeli parlamenti képviselő is részt vett, mint például Amit Halevi és Ohad Tal, akik a terrorizmus elleni küzdelemről tartottak kerekasztal-beszélgést.

Május 12-én nyílt kiállítás a Szentendrei Zsidóház Cháj Galériájában Vásárhelyi Antal képeiből.

A kiállítás megtekinthető: 2024. június 20.

A Cháj Galéria és Kávézó a kortárs zsidó művészet egyik jelentős hazai központja, amely „a festők városában”, Szentendren található. Az intézményt 2019-ben Myers Mendy rabbi azzal a szándékkal hívta életre, hogy a zsidó kultúrát és életérzést minél többekkel megoszthassa és népszerűsíthesse. A központ látogatói rendszeresen megrendezett, időszaki kiállításainak megtekintésével betekintést nyerhetnek korunk zsidó kultúrájának kimeríthetetlen gazdagságába. A kiállítótér mellett található kóser kávézó kínálatában számos kávékülönlegesség és snack közül választhatnak mindazok, akik a vizuális művészetek mellett a kulináris is ismerkednének.

Szent VÁSÁRHELYI ANTAL KIÁLLÍTÁSA terek

A szatmárnémeti születésű Vásárhelyi Antal az 1970-es években Bukarestben végzett belsőépítészeti és grafikai stúdiókat, majd az 1980-as években a legendás Fital Művészek Klubjának volt a művészeti vezetője. 1989 és 1999 között tíz évet töltött Nürnbergben, majd visszatérve megalapította a Magyar Rézkarcoló és Litográfus Művészek Egyesületét, ahol közel 20 éven át segített hozzá grafikusokat és képzőművészeket a professzionális műhelymunkához. 2000-tól a Ráday utcában található Galéria IX. vezetője lett. Az elmúlt években főleg Máglya közli műtermében alkot, itt készítette 2021 és 2024 között a szentendrei Cháj Galériában részben kiállításra kerülő Szakrális terek című sorozatát.

Vásárhelyi vizuális világa két alappilléren nyugszik. Az egyik a paradox perspektíva alkalmazása, amely egyetlen képtéren belül megengedi a különböző nézőpontokat: egyszerre látjuk a formát felülről vagy alulról, kívülről vagy belülről, vagy épp egymásra rétegezve a különböző dimenziókat. Talán ez a szemlélet eredeztethető a híres előd, Escher művészetéből. Műveinek másik alapvonása a mérnöki precizitás szerkesztettség, amely éppúgy jellemzi kompozícióinak szimmetriára épülő egészét, mint a térbeliséget érzékeltető tónusokat megidézni hivatott részleteket, az apró tollvonásokkal minuciózusan kialakított felületeket.

Szabó Noémi
művészettörténész

JÖN A C

Barangolások a prágai zsidóság köré

SAPHIR KURT írása

Prága gyönyörű, eklektikus város, rengeteg turista vonzódik ide. Utóbbi kirándulásom során egy külön napot szántam a zsidóság bemutatására. A cserébe a túrán jelenleg hét helyszín szerepel, amikről a kiállítás tematikus kiállítás van.

Aki egy alapfokú judaisztika tanfolyamon szeretne részt venni
– **megkapja hozzá az útmutatást.**

Aki ezen már túl van és rendelkezik némi ismerettel a zsidóságról és érdekességekre kíváncsi
– **sok új ismeretre tehet szert.**

Aki a zsidó ünnepekről, szokásokról szeretne megtudni részletekbe menően mindent
– **szépen összefoglalva megtalálja.**

Aki emlékezni szeretne a holokauszt és a 2023. október 7-i izraeli terrortámadás áldozataira és Prága híres zsidóira
– **itt azt is békében megteheti.**

Aki szeretne mindent megtudni a terezini gettóról és a csehországi zsidók életéről
– **kimerítő történelmi áttekintést kaphat.**

Aki egy szefárd zsinagóga szépségeiben szeretne gyönyörködni
– **megcsodálhatja.**

Aki még nem látta a gólemet
– **na, azt most sem fogja, de legalább kiderül, hogy a legenda szerint hol „élt”.**

A SZERZŐ FOTÓI.

Az állomások és a megtekinthető kiállítások:

1. MAISEL ZSINAGÓGA

Zsidók a cseh területeken a 10-18. században

2. PINKAS ZSINAGÓGA

A csehországi soá áldozatainak emlékhelye és gyermekrajzok a terezini gettóból

3. RÉGI ZSIDÓ TEMETŐ

– Több mint 12500 sírkő a prágai zsidóság három és fél évszázadából

4. KLAUSEN ZSINAGÓGA

– Zsidó szokások és hagyományok, 1. rész

GÓLEM!

prágai zsidónegyedben

...an, de még így is el lehet merülni a szépségeiben. Legyen a zsidó negyed felderítésére. A belépők nem olcsók, melynek mindegyikében (kivéve a régi zsidó temetőt)

5. CEREMÓNIATEREM

– Zsidó szokások és hagyományok, 2. rész

6. SPANYOL ZSINAGÓGA

– Zsidók a cseh területeken a 19-20. században

7. RÉGI-ÚJ ZSINAGÓGA

– a prágai zsidó közösség által használt aktív zsinagóga

A legjobb ebben a szépen felépített kiállítás- és programsorozatban, hogy akármelyik helyszínen kezdjük is a túrát, bármilyen sorrendben megyünk végig a látóhelyeken – mindenképpen széles betekintést nyerhetünk a csehországi zsidóság életébe. Kezdve a letelepedéstől az emancipáción keresztül az ünnepek sorrendben történő bemutatásán át az elhunytak körüli szokásokig, akár a temetkezés, akár a betegek látogatása, akár az elhunytak temetésre való előkészítése a téma, kifejezetten érthető, logikus, a zsidók életének különböző fázisait bemutató kiállítás-sorozat.

Természetesen – mint Prágában mindenhol – a zsidó negyedben is nagyon sok a turista, sokak kezében az idegen nyelvű guide hangját tartalmazó készülék van: ezeken keresztül további plusz információhoz juthatunk, ha nincs idegenvezetőnk.

Sajnos a látogatásomkor a történelmi mikvébe nem lehetett bejutni, ennek okát nem tudtam meg. Viszont a környező utcákban több kóser étterem, kávézó, humuszbár, steakhouse is van, valamint itt is lehet kapni (kóser változatban) a jelenleg Prágában igen népszerű kürtőskalácsot, amelybe rengeteg fagyaltot tesznek. Ez egy óriás kalóriabombának tűnik, így valószínűleg aznap már mást nem is nagyon kell ennünk.

Mondjuk nekem nem volt kedvem enni, miután a Pinkas Zsinagógából kijöttem, ahol kívül és belül is láthatóak az október 7-i terrortámadásban túszul esett (főleg fiatalok) képei. Folyamatos frissítéssel jelölve, hogy éppen mi a státuszuk (például színes körökkel azoknál, akik kiszabadultak). Inkább csak bambán végigsétáltam az amúgy gyönyörű, kézzel készített zsidó tárgyakat, emlékeket is árusító kirakodóvásáron.

Am végkicsengésként mindenképpen a remény jut eszembe és nem az elkeseredettség, hiszen a zsidóság él és Prágában a múlt emlékeit csodálatosan ápolják és a jelen történéseit is hitelesen kommunikálják.

Hogyan mentette meg a prágai zsidókat a tóraszekrény kulcsa?

DÉNES ANNA *meséje*

Egy régi történetet mesélek most el nektek. Prágában történt az eset, sok száz évvel ezelőtt, peszách ünnepén. Abban az időben Jehuda Lów ben Becáel rabbi, ismertebb nevén a Máhárál vezette a prágai zsidó közösséget. Csoda szép zsinagógája, az Altneuschul a mai napig áll Prágában, ha arra jártok, feltétlenül nézzetek be oda!

Valójában történetünk is ezzel a zsinagógával kezdődik, jobban mondva a zsinagóga tóraszekrényével, ahol a péntek esti kidushoz és a szombat esti szombatbúcsúztató hávdálá-hoz való bort tartották.

Peszách első estéjén a Máhárál a széderasztal fejnél ült, gyermekei és unokái gyűrűjében. Hirtelen furcsa zaj hallatszott egy másik szobából. A rabbi elküldte egyik segédjét, hogy nézzen utána a zaj forrásának. „Minden rendben, csak egy kulcsosomó esett le a kulcstartóról, de már a helyére is tettem” – jelentette visszatérően a segéd. Nem sokkal később azonban ismét hallották a zajt, és a nagy tudású rabbi rögtön rájött, hogy ez valamiféle üzenet, aminek meg kell fejtenie a jelentését. A rabbi szétszedte a kulcsosomót és egyesével akasztotta fel a kulcsokat, hogy meglássa, melyik kulcs igényli a figyelmet. Ismét folytatták a szédert, de nem telt bele sok idő, és fém csendült a padlón. A segéd azonnal szaladt, felemelte az egyetlen leesett kulcsot, és odavitte a Máhárálnak. Az Altneuschul tóraszekrényének kulcsa volt!

A rabbi a sameszért, a zsinagóga mindeneséért küldetett, majd, amikor az megérkezett, a Máhárál felállt a széderasztaltól, és a telihold fényénél együtt siettek a zsinagógába. Kinyitották a szekrényt, de minden rendben lévőknek tűnt. „Chájim, ellenőrizd a három borosüveget” – kérte a rabbi, mire a samesz kinyitotta az egyik üveget és – bor helyett vér volt benne! „Gyerünk, önts ki a vért. Azonnal tisztára kell mosnunk az üvegeket, feltölteni őket borral és visszahelyeznünk őket a helyükre. És még egy! Senkinek egy szót se! Maradjon a mi titkunk! Ki tudja, milyen szörnyű katasztrófától mentett meg az Örökkévaló!”

Mindketten hazamentek, és örömmel folytatták a széderasztaltól anélkül, hogy csodálkozó családtagjaiknak akár csak egy szót szólnak volna arról, ami történt.

A zsidók másnap reggel ünnepi hangulatban gyülekeztek a zsinagógában. Hamarosan azonban csendőrök vették körül az épületet, és a vezetőjükkel az élen benyomultak a zsinagógába. Az imádkozás félbeszakadt, és Chájim, a samesz készségesen a csendőrparancsnok elé állt: „Jó reggelt, csendőrparancsnok uram, segíthetek valamiben?”

„Úgy értesültem, hogy megöltetek egy keresztény fiút és a vérével belesütöttétek a kovásztalan kenyerekbe. Titkos forrásból azt is tudjuk, hogy a fel nem használt vért ebben a zsinagógában rejtették el. Most tehát vagy előadod a bizonyítékot, vagy mi magunk keressük meg!” – harsogta a csendőr.

Chájim így felelt: „Uram, semmiféle vérről nem tudok és egyetlen keresztény gyermeket sem öltünk meg, a nem létező bizonyítékot így tehát nem is tudom a rendelkezésetekre bocsátani.”

„Na megállj csak! Majd elhegedülöm a nótákat! Takarodj az utamból!” – üvöltötte a csendőr, a jelenlévő zsidók pedig tudták, hogy nagy baj van készülöben. Ha a csendőrök keresnek valamit, azt meg is fogják találni. Erről már minden bizonnyal jó előre gondoskodtak! Chájim azonban nyugodt maradt és szemének egyetlen villanásából a közösség minden tagja megértette, hogy nincs mitől tartani. Csendben imádkoztak és reménykedtek a menekülésben.

A csendőrök mindeközben nagy sebbel-lobbal kutatták át az épületet, majd egyikük fennhangon így kiáltott „a tóraszekrény!” A csendőrparancsnok rárivallt Chájimra: „Azonnal nyisd ki a tóraszekrényt!”

Chájim derűsen kinyitotta a tóraszekrényt. „Tessék, három üvegni vért!” – kiabálta az egyik csendőr, ám a samesz közbelépett: „Ez nem vér, hanem bor, amit a zsidó szertartásokhoz használunk”. – „Vér!” – „Bor” – „Vér!” – „Bor” – kiabáltak, mígnem a csendőrparancsnok közbelépett: „Majd én eldöntöm. Hozzatok ide az üvegeket!” Kinyitotta az első üveget és belekortyolt. Társai elkerekedett szemmel nézték, ahogy parancsnokuk meghúzta az üveget. „Jó borotok van nektek, zsidók” – mondta a csendőr. A lehangosabb csendőr úgy vélekedett, hogy a többi üvegben bizonyára vér van, ezért a csendőrparancsnok végül készségesen megízlelte mindhárom üveg tartalmát és igencsak elismerően nyilatkozott a zsidók boráról. „Nem értem, nem értem!” – motyogta a nagy hangú csendőr. „Én magam cseréltem ki a bort vérré tegnap este, senki más nem tudott róla. Hogyan történhetett ez?” – nem nagyon hagytak azonban neki időt a csodálkozásra, hiszen bevallotta, mit tett: bilincsbe verve vitték el.

Hatalmas kő gördült le a zsidók szívéről és újult lelkesedéssel folytatták az imádkozást. „Minden nemzedékben felkelnek ellenünk, hogy elpusztítsanak, de a Szent, áldott legyen, megvéd a kezüktől” – az előző este felolvasott hágáda szavai sosem csengtek valóságosabban. Ami a csendőrparancsnokot illeti, ő maga olyannyira meglepődött az események illetően fordulatán, hogy elnézést kért a zsidóktól a szükségtelen zavarás miatt és a kijárat felé indult. Chájim, a samesz kikísérte őt, és átadta neki a három palackot: „Kérem, parancsnok úr, hálánk jeléül fogadja el ezt a különleges bort.”

A csoda emlékére a Máhárál elrendelte, hogy a prágai zsidók kulcsos barcheszt készítsenek a peszách utáni első szombatra. Azóta ez a szokás elterjedt, és sok családban szokás kulcs alakú barcheszt, jiddisül sliszel chálét sütni a peszách utáni első szombatra.

Különlegesség a sávuoti asztalon: a hét menny kalácsa

DÉNES ANNA írása

A szfárádi zsidók e kevéssé ismert és mára szinte teljesen kiveszett szokásában egyszerre jelenik meg sávuot mint aratási ünnep (chág hákácir) és mint a tóraadás ünnepe, amikor – különféle hagyományokra és magyarázatokra alapozva – tejes ételeket eszünk. Ezt az ánizzsal ízesített, egyedülálló formájú és különleges recept alapján készülő kenyeret a ladino hagyomány „pan de siete cielos” néven ismeri.

A spanyolországi eredetű zsidók körében kialakult kenyert a kiüzetés után a zsidók magukkal vitték Görög- és Törökországba, illetve Marokkóba is. Különösen kedvelt volt a szaloniki zsidók körében, egészen addig, míg a nácik teljesen el nem pusztították Szaloniki zsidó közösségét. Sok helyen ez a gondosan megformált kenyér volt a tikun léjl sávuotra, vagyis az egész éjjelen át tartó sávuoti tórananulásra készített asztal központi eleme.

A hét menny kalácsát különféle zsidó szimbólumok díszítik. Magát a kenyeret „Szináj-hegy” alakúra formázzák: közepén egy nagy gombóc jelképezi a tóraadás helyszínét, körülötte pedig hét koncentrikus kör – hét tésztaszál a

Talmud (Chágigá 12b) által említett hét eget. A mennyek körkörös öveit öt szimbólum díszíti, ezek: a tízparancsolat két táblája, vagyis a kötöblák, Jáákov létrája, mely emlékeztet az egekbe fel- és onnan alászálló angyalokra, kéz vagy stilizált kez formázó hámszá, mely a Tóra öt könyvére emlékeztet, Noách (Noé) történetének galambja, valamint a termékenységet jelképező hal. A választható díszítések között szerepel Mirjám kútja, egy tóratekeres a hozzá tartozó tóramutatóval és a Dávid-csillag is.

A kalács elkészítéséhez felhasználhatjuk a kedvenc barchesz-receptünket, vagy használhatjuk az alábbi, ánizzos ízesítésű receptet:

A HÉT MENNY KALÁCSA – PAN DE SIETE CIELOS

tejes

Hozzávalók: 11 kk. cukor; másfél pohár cukor; 1 ek. aktív szárazélesztő; 7-8 pohár fehér búzaliszt; 4 ek. szezámmag olaj; fél pohár teljes tej; 4 nagy tojás, felverve; 1 kk. só; 1 ek. ánizz ízesítésű likőr (pl. arak); negyed pohár mazsola egy kevés likőrben áztatva és leszűrve; a tetejére: egy tojássárgája felverve egy evőkanál jeges vízzel

A kiskanálnyi cukrot az élesztővel együtt feloldjuk a vízben és tíz perc alatt felfuttatjuk. Eközben egy pohárnyi lisztet tálba teszünk, a közepébe mélyedést készítünk, és hozzáadjuk a felfuttatott élesztőt. A kissé folyékony keveréket 45 percig pihentetjük letakarva, ez lesz a szivacs, a kalács alapja.

45 perc elteltével hozzáadjuk a szezámmagolajat, a tejet és a felvert tojásokat, majd belekeverjük a másfél pohár cukrot, a kiskanálnyi sőt és az ánizzlikőrt is. Végül hozzáadjuk a maradék lisztet és megkezdjük a tészta gyúrását. Addig dolgozunk a tésztával, amíg puha, nedves, ám nem ragadós keveréket kapunk. A liszt fajtájától és az aznapi időjárástól (pontosabban a páratartalomtól) függően több vagy kevesebb lisztre lesz szükség. Amikor elérjük a megfelelő állagot, gyúrjuk bele a mazsolát és formázzunk gömböt a tésztából. A tál aljára egy evőkanálnyi olajat öntünk, a tésztagombócot beleforgatjuk, letakarjuk és félretesszük kelni. Másfél-két óra elteltével a tészta kellőképpen megkelt, ekkor jöhet a formázás: egy nagyobb gombóc lesz a kalács közepe. Egy másik darabot hét részre osztunk, a darabokat egyenként megsodorjuk és a központi gombóc köré kerítjük. További tésztadarabokat tépkedve megformázzuk a hagyományos díszeket. Hogy ne tűnjenek el esetleg a kenyértésztában, míg az kel, a tojással való megkenést követően megszórhatjuk a formákat különféle magokkal. Másik lehetőség, hogy a sütési idő vége előtt öt perccel kiveszszük a kenyeret a sütőből és ételfestékkel megszínezett tojásfehérjével vagy -sárgájával kenjük meg a formákat.

(Cikkünk a *Forward* írása alapján készült és az abban közölt receptet tartalmazza.)

Halálra kell-e ítélni Szinvárt?

HURWITZ MENDEL RABBI írása

Fájhá esz-Szinvár (Yahya Sinwar) a gyilkos elme az október 7-i mészárlás mögött. A Hamasz-vezért korábban négyszeres életfogytiglanra ítélték két izraeli katona és négy palesztin elrablásáért és meggyilkolásáért, ám 22 év után, a Sálit megállapodás (lásd keretes írásunkat) keretében, több, mint ezer másik terroristával együtt kiszabadult. Azt, hogy mi történik majd vele, ha és amikor elfogják, még nem lehet tudni, de biztos, hogy sokan fognak a halálbüntetés mellett érvelni. Addig is, amíg Szinvár elfogása az Örökkévaló segítségével bekövetkezik, gondolkozzunk el azon, a háláchá ad-e lehetőséget a kivégzésére.

A szerzőről:

HURWITZ MENÁCHEM MENDEL rabbi Magyarországon nőtt fel, ahol szülei lubavicsi küldöttekként dolgoznak. Rabbidiplomáját egy évvel ezelőtt szerezte meg az Egyesült Államokban, jelenleg Budapesten él: tanulmányai folytatása mellett fiatalokat tanít, cikkeket ír és a Teleki téri imaház közösségének életét segíti.

Írásai a talmudinfo.hu oldalon olvashatók.

Általában, amikor egy rabbi háláchikus kérdésekre válaszol, előveszi a Sulchán Áruhot és ítéletet mond az abban találhatóak alapján. Vannak szabályok arra, hogy mikor, hol és hogyan ítélkezzen. Előfordulnak azonban olyan helyzetek is, amelyek nem illeszkednek a szokványos háláchikus módszerekhez, és a specifikus háláchá természete azt kívánja, hogy a rabbik a megszokottól eltérjenek a háláchá keretein belül.

A meta-háláchá, ami a háláchikus döntéshozatal logikáját, módszertanát és etikai alapjait vizsgálja, gyakran figyelembe veszi a pszichológiai szükségleteket és a körülményeket is. Ilyen például a „háláchá vöen morin kén”, ami olyan helyzetekre utal, amikor egy bizonyos háláchikus döntés technikailag helyes, de nem ajánlott nyilvánosan tanítani vagy alkalmazni különleges körülmények miatt, pl. mert nagyon speciális helyzetre alkalmazható, könnyen félreérthető, vagy zavart okozhat.

Hasonló a „Ruách Cháchámim”, a bölcsék szellemiségében hozott döntés, ami azt a mélyebb, intuitív megértést és bölcsességet tükrözi, amelyet a rabbinikus hatóságok használnak a háláchikus döntéshozatal során, figyelembe véve a közösség szükségleteit, az etikát és a hagyományt. (Ezekről részletesen olvashat a talmudinfo.hu weboldalon.)

A mi témánk szintén ilyen szélsőséges helyzet jellegű, így én az alábbiakban alaposan megvizsgálom a kérdést a háláchá szempontjából, hogy indokolt-e a halálbüntetés drasztikus helyzetekben.

Terroristáknak a halálbüntetés

Létezik olyan vélemény, miszerint minden terrorista halálbüntetést érdemel. Ennek hátterében az az elképzelés áll, hogy még börtönbe zárva is halálos veszélyt jelentenek, hiszen megszökhetnek, vagy másokat veszélyeztethetnek, pl. túszokat ejthetnek. Ezenkívül néhányan úgy gondolják, hogy az, aki a király ellen lázad, vagy (napjainkban) Izrael Államát veszélyezteti az rászolgált a halálbüntetésre.

Személyes véleményem szerint ez nem meggyőző, azonban ebben a cikkben nem erről lesz szó. A mai vita nem a terroristáknak járó halálbüntetéséről szól. Ez egy teljesen más téma (vagyis abban az esetben, amikor már le van tartóztatva, akkor még a terroristaszervezet vezére sem számít közvetlenül életveszélyesnek, így nem lehet ezzel érvelni, ha halálra ítéljük – a szerk). Arról fogok itt írni, hogy lehetsé-

ges-e halálbüntetést kiszabni egy vagy két kiválasztott személyre, politikai állásfoglalásként. Ilyen eset például az, amikor Izrael Állam Eichmann halálra ítélte (lásd keretes írásunkat). Lehet, hogy a müncheni terroristák „likvidálása” is hasonló politikai üzenetet hordozott.

Létezik egy olyan háláchá, amely bizonyos nagyon szélsőséges esetekben lehetővé teszi valakinek a halálra ítéletét, ha nagy szükség van rá, úgy, hogy eltérünk azoktól a szigorú feltételelektől, amit a háláchá általában megkövetel.

Mákin vöonsin selo min hádin

Ilyen például a Jeruzsálemi Talmudban ismertetett vélemény, ami szerint tanúk hiányában nem lehet elítélni és kivégezni valakit, míg a másik vélemény úgy gondolja, hogy bizonyos esetekben akár hallomás alapján is végrehajtható a büntetés. Vannak, akik szerint csak akkor lehet ezt megtenni, ha az egész népet vagy vallást fenyegeti veszély, mások viszont úgy vélik, hogy egyetlen emberért is lehet így dönteni.

A Talmudban feljegyzésre került egy eset, amikor halálbüntetést szabtak ki egy

Mit takar a Sálit egyezmény?

A Sálit megállapodás (hivatalosan „Shalit Agreement” vagy „Gilad Shalit Deal”) 2011-ben jött létre Izrael és a Hamász között.

Gilád Sálit 1986-ban született és 2005-ben vonult be az izraeli hadseregbe. Egy évvel később, 2006. június 25-én a Kerem Sálom hátárállomás elleni terrortámadás során könnyebben megsérült és a Hámász fogságába esett.

Öt évvel ezután jött létre az a sok vihart kavart megállapodás, amelynek keretében a Hamász szabadon engedte Gilád Sálitot, cserébe pedig Izrael 1027, izraeli börtönökben fogvatartott palesztin terroristát engedett szabadon.

A megállapodás nagy vitákat váltott ki Izraelben. Sokan támogatták Sálit kiszabadítását, míg mások aggodalmukat fejezték ki a szabadon bocsátott foglyok miatt. Ez az aggodalom nem volt alaptalan: 2014-ben nyilvánosságra hozott izraeli adatok szerint a szabadon bocsátott palesztinok körülbelül 60%-a tért vissza valamilyen formában a terrorizmushoz.

olyan emberre, aki csupán rabbinikus rendelkezéseket áthágva megsértette a szombatot. Az esemény körülményei miatt a bűn nem csupán abban állt, hogy megszegte a szombatot, hanem abban is, hogy ezt nyilvánosan, nagy hírveréssel tette, olyan időben, amikor ez komoly károkat okozhatott a zsidóságnak.

Ki és mikor hozhat halálbüntetésről döntést?

A szabálytól eltérés szabálya csak bét dinre vonatkozik. Néhány vélemény szerint ez az elv csak a „nagy bét din”-re, a „szánhedrin”-re alkalmazható, akik rendelkeztek az eredeti „mózesi szmichá”-val. Ma már nem létezik ez a fajta „szmichá”, így még ez alapján a háláchá alapján sem hozható létre olyan bíróság, amely bármilyen halálbüntetést szabhatna ki. Mások úgy vélik, hogy ez a különleges szabály királyi engedélyezés alapján alkalmazható. Ez a rendelkezés nem vallási jóváhagyás, inkább a kormányzati hatáskörbe tartozik. Az állam vagy a katonaság felelőssége, hogy ilyen döntéseket hozzanak.

A *Tur* és a *Sulchán Áruch* (*Chosen Mispát* 2) több véleményt is tartalmaz arról, hogy ki jogosult ítélkezni ily módon. Van, aki úgy gondolja, hogy csak az, aki olyan nagy bölcsességgel és rabbinikus ranggal rendelkezik, mint Ráv Náchmán, aki elfogadható mindenki számára, vagy olyasvalaki, aki egy miniszter vagy városvezető kinevezése által lett a közösség vezetője. Mások úgy vélik, hogy a helyi bíróság is jogosult erre. Szintén érvek szólnak amellett, hogy huszonhárom fős bét din szükséges a halálbüntetés kiszabásához, de azt is lehet állítani, hogy már háromfős bíróság is elvégezheti ezt a feladatot.

A szabálytól eltérés, mint a Tóra védőkorlátja

A Talmudban az olyan helyzeteket, amelyekre a „mákin vöonsin” elv vonatkozik, „korlátozásnak” vagy „védőgátnak” nevezi. A korlátozás fogalmát több szöveggörnyezetben is megtaláljuk. Például a Pirké Ávot elején olvashatjuk: „Készítsetek védőgátat a Tóranak”.

A korlátozás és a szituáció függvényében elengedhetetlen meghatározni, hogy az adott büntetés objektív vagy szubjektív, és mi az a veszteség, amely miatt egy ember életét el lehet venni.

Ezért mindig fontos felmérni, hogy mennyire elengedhetetlen a „kerítés”, és hogy elérhető-e a cél más eszközökkel, anélkül, hogy valakit meg kellene ölni.

Halálbüntetés

A *Zohárban* (*Zohár Chádás*, *Midrás Rut*, 95a.) Rábi Judán (vagy Joszé) a bíró felelősségéről beszél. Szerinte az „emet”, azaz az igazságos ítékezés az, amikor a bíró mindig igyekszik megtalálni azokat a kiskapukat, amelyekkel keresztül nem kell megbüntetnie a vádlottat.

Alapvetően mindig igyekezni kell elkerülni a halálbüntetést, hiszen a Tóra azt mondja: „És mentse meg a község a gyilkost” (*4Mózes* 35:25.). Moshe Feinstein rabbi egy érdekes levelet írt a halálbüntetésről (*Igrot Mose*, *Chosen Mispát* 2. kötet, 68). Ő sem tekintett a rendszerszinten kiosztott halálbüntetésre igazi büntetési lehetőségként, azonban levele végén megállapítja, hogy bizonyos kritikus helyzetekben, amikor nagyon sokan egymást ölik, vagy valaki egyre-másra gyilkosságokat követ el, indokolt lehet a halálbüntetés kiszabása.

Mi okból lehet eltérni?

Többször előfordultak olyan ítéletek, amelyek csak adott szituációra jellemzőek, például amikor valaki csalni próbál, akkor a rabbi ezt kikerülik, akár nem a törvény rendes szabályaival, „mivel ő (az illető) helytele-

Halálbüntetés Izraelben

Az izraeli törvények lehetővé teszik a halálbüntetést a náci háborús bűnösök és a zsidó nép elleni bűncselekmények esetében.

Az egyetlen, akit ténylegesen kivégeztek, Adolf Eichmann, a holokauszt egyik fő szervezője volt, aki kulcsszerepet játszott a magyarországi zsidók deportálásában és megsemmisítésében is.

Eichmann a második világháború végén Argentínába menekült, ahol álnéven élt. 1960-ban a Moszadnak sikerült a nyomára bukkannia és egy példátlanul merész akcióval elfognia. Argentínából titokban Izraelbe vitték, ahol bíróság elé állították.

A széleskörű nemzetközi figyelem által kísért per 1961 áprilisában kezdődött Jeruzsálemben. Eichmann elismerte felelősségét a magyar zsidók deportálásában, de azt állította, hogy csak parancsokat teljesített. Az ügyészség azonban bebizonyította, hogy Eichmann aktív részt vett a „végső megoldás” kidolgozásában és végrehajtásában.

1961. decemberében az izraeli bíróság halálra ítélte Eichmannt emberiség elleni bűncselekmények, háborús bűnök és a zsidó nép elleni bűncselekmények miatt. Kegyelmi kérvényét elutasították és kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet 1962. június 1-jére virradó éjjel hajtották végre az akkori börtönben.

nül csinált (viselkedett), ezért (a rabbik) helytelenül csináltak (bántak) vele” (*Ketubot* 86a.).

Az alapvető törvény szerint nem lehetne büntetni olyan károkozást, amely nem gyakori, vagy más okból nem számítana kötelezőnek a retorzió a megszokott törvények alapján. Hasonlóképpen, ahogy új szükségletek merülhetnek fel a közösségben, amelyekben a város vezetői, a bíróság, a rabbik egyetértően új rendeletekre is lehet szükség. A Ros (*Sut*

Háros Klál 68.) azt írja, hogy a talmudi bölcsek nem írták le az egész jövőt.

Ezenkívül előfordulhat olyan személy is, akitől az emberek félnek, így senki sem merne tanúskodni ellene, vagy olyan egyén, aki többször is elkövetett egy bűnt, és valószínű, hogy ezt tovább fogja folytatni, így a megszokott büntetés nem lenne elegendő. Mindezekben a helyzetekben nagy veszéllyel fenyeget, ami miatt szükség lehet arra, hogy különleges szabályokat vezessünk be az adott helyzetre. Így a világ egy jobb helyé válhat.

A büntetések evolúciója

A Cházon Is úgy gondolta, hogy nem lehet végrehajtani a törvénytől eltérő büntetést, mivel az nem a Tóra köré vont „kerítés”.

Nekem úgy tűnik, mintha a kerítés és annak kényszere a társadalomtól függene. A bírónak mindig olyan ítéleteket kell hozniuk, amelyek segítik a következő generációk fejlődését.

Ha úgy gondoljuk, hogy a Szinvár megölése belefér a mi meghatározásunkba, és olyan hatással fog járni, ami miatt megéri, akkor véleményem szerint mindenképpen indokolható vagy akár kötelező is lehet halálbüntetésre ítélni, amikor elfogják.

DEATH PENALTY

OLAJÁG
OTTHONOK

IDŐSOTTHON

másként!

Utazunk és
élményeket
szerzünk

Önnek mit jelent
a színvonalas időskor?

- Új életcélokat?
- Szabadságot?
- Önmegvalósítást?
- Társaságot?

Várjuk az
Olajág Otthonokban!

06 1 510 00 18
olajagotthonok.hu

 @olajag-otthonok
 olajagotthonok

minden a sávuotról

WWW.ZSIDOUNEPEK.HU

SÁVUOT

ötven nappal
pészah után

